

Ivan, arcidjakon gorički, domaći pisac u XIV. vjeku.

*Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti
i umjetnosti dne 12. srpnja 1884.*

PRAVI ČLAN IVAN TKALČIĆ.

Neima sumnje, da je bilo u biskupiji zagrebačkoj ili u tako zvanj panonskoj Hrvatskoj, odkako je u njoj i za nju utemeljena bila ova biskupija (1093), i pojedinih ljudi i crkvenih sborovah, koji ne samo da su nastojali o prosvjeti, o knjizi, ob umjetnosti, već i bilježili suvremene sgođe.

Ali ovaj duševni napor pojedinacah nije mogao uroditi željnim plodom, njega bo su mnogo priečili i zagušivali što neuredjeni odnošaji o nasljedstvu tada vladajućega kraljevskoga plemena, što opet domaće borbe, koje se tim izazvale. Tužno al istinito slika nam tadanje stanje biskup zagrebački Stjepan Baboneg, kada, utemeljujuć g. 1232. prosvjetni jedan zavod, kaptol naime Čazmanski, veli: „quod dum nos, divina favente gratia, regimen in ecclesia dei recipere meruerimus pastorale, licet inter silvestres et indomitas gentes positi, in primo in introitu nostro salubri meditatione quadam bonae spei principia, deo dante, incepimus inchoare; nec tamen decrevimus terrori supradicti populi cedendum, quos licet per multos labores, Christi fides iam suscepit, diligendos“¹.

Ako li je za ovo Babonegovo prosvjetno revnovanje tatarska provala (1242.) i ubitačnom bila, ali je ipak u toj nesreći toliko sreće bilo, da niti je dugo trajala, niti se je po cijeloj biskupiji razlila, već kao brza bujica njom samo proletila, dapače ju i taj slavni biskup sretno preživio, te je mogao opet posakupiti oko sebe sve umnije sile, kojima je iznova počeo pridizati ono, što je tatarska oluja povalila.

¹ Vidi moja: Monum. histor. episcop. Zagrab. vol. I p. 69.

Neposredni Babonegovi nasljednici, biskupi Filip, a naročito Timotej, nastavili su započeto prosvjetno djelo svoga umnoga predšasnika. Osnutak današnje katedrale i dograđuju njezina svetišta i pobožnih mu kapelah, djelo Timotejevo, o kojem veli suvremenik, sam kralj Stjepan V. (1272.), da je izvedeno „opere mirifico et plurimum sumptuoso“¹, svjedoči nam o kulturnom napredku. A i netom otkriveni fresci u sakristani naše prvostolne crkve, koji svakako padaju u dobu biskupovanja Timotejeva, liepo svjedoče, da je u isto vrijeme, kad je na obalah Arna prvi Cimabue ukočenu bizantinsku umjetnost nadahnuo novim životom, da se istodobno i na dalekoj obali Save ona isto tako njegovala i cijenila; pak ako ju nisu baš izveli domaći umjetnici, to su ih na svaki način pozvali ovamo domaći sinovi, koji su umjetnost cijeniti umjeli.

Uz umjetnost koraca zajedno i znanost. Nije bilo doduše tada u Zagrebu tako zvanih viših školah, ali su ipak postojale katedralne škole, u kojih su domaći sinovi toliko naučili, da su više obrazovanje nastaviti mogli na postojećih tada universitetih u Italiji ili u Francuskoj; odakle vraćajući se kući donasahu sobom umne plodove prosvjetnih narodah.

Ovakovi učenjaci zauzeli bi tada odlična mjesta u kaptolu zagrebačkom ili čazmanskome², a dužnost im bijaše kako s jedne strane bditi nad uzgojem domaće duhovne mladeži, i kao arcidjakonom, nad duhovnom pastvom u svojih arcidjakonatih; tako s druge, pošto su bili članovi onoga tiela, koje je kao veleposjednik, što obzirom na pravne odnose napram svojim kmetom i vazalom, što opet radi posjednih prava dolazio često u sukob sa domaćom vlastel, to bijahu i ovi isti prinuždeni baviti se i pravnom znanosti i proučavanjem prošlih vremena.

Bez dvojbe, da je prema tomu i u kaptolu zagrebačkom bilo pojedinacah, koji su se bavili il njegovom prošlošću, t. j. *chroniste*, il proučavali njegovo pravo i bilježili tadanje feudalne odnose, t. j. *juriste*; ali sve te njihove bilješke u toliko su za nas propale, u koliko ih nije u svoja djela uvrstio rečeni arcidjakon Ivan, čiji životopis evo priobćujem.

Da se opiše koj pisac, t. j. da mu se stvori kulturna slika, nije dovoljno, da mu se nacrti samo viekopis, već spomenuti treba i one

¹ Ibid. p. 163.

² O čazmanskome prepozitu Ugrinu veli Toma, arcidj. splitski: „Studentat enim apud Parisios annis fere duodecim in theologia facultate“. Histor. Salon. c. XLVII.

okolnosti, u kojih je živio, kako su na njega utjecale i podcicale ga na rad i kakovu je svrhu svojim radom želio postići; prema tomu indi i ja ću se u ovoj razpravi, ako i mimogred, ipak osvrnuti na sve to.

Svi naši stariji historici, u koliko se bave prošlošću ove biskupije, pohvalno spominju arcidjakona Ivana; ali mu ipak o životu nespominju ni riječi. U novije doba bio je prvi Ivan Kukuljević, koj spomenuv u kratko Ivanov rad, veli, da se je rodio u Kosnici preko Save ili u Turovom polju. — Izza njega dr. Franjo Rački, ocjenjujuć njegov književni rad¹, scienu, da se je rodio u Kosni, u župi Gvozdanskoj, u bivšoj drugoj banskoj pukovini. Napokon ja, kad sam g. 1874. u drugom svezku: „Monumenta historica episcopatus zagrabiensis“ prvi put objelodanio njegov književni rad i u predgovoru nacrtao mu viekopis, tvrdio sam, da se je rodio u Stubičkim toplicah.

Ova ako i razna muijenja o rodnom mjestu Ivanovom ipak posvjedočuju, da je u najnovije vrieme Ivan arcidjakon gorički, taj najstariji historičko-juridički pisac panonske Hrvatske, svojim književnim radom povukao na sebe veliku pažnju i zavriedio, da mu se viekopis što vjernije i tačnije napiše. Prema tomu indi uložih svoj trud u to, da pretražim sve naše arkive, da posaberem u njih što više podataka o tom znamenitom mužu, a rezultat mojih istraživanjah ova je razpravica.

Ako se iz listinah i nemože tačno upravo doznati mjesto, gdje se arcidjakon Ivan rodio, ali pošto sve suglasno pripoviedaju, da su mu baštinski, što otčinski što materinski, posjedi ležali oko potoka Toplice, koj protičuće mimo Daruvara izljeva se u Ilavu, to je nedvojbeno u tom okolišu ugledao svjetlo.

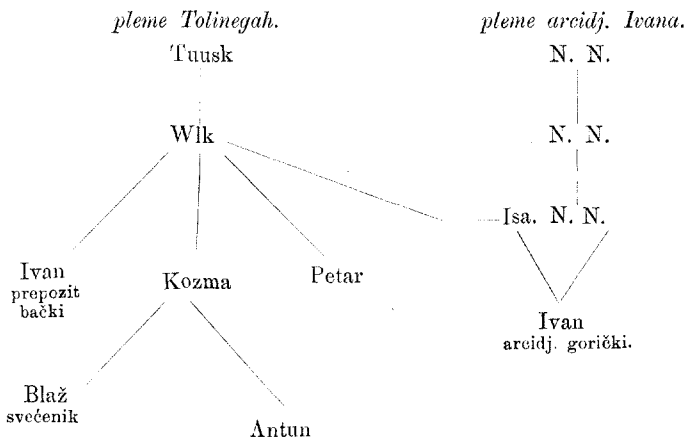
Oko potoka Toplice jedino pleme Tolinegah, kako se spominje u listinah XIV. vieka, uživalo je ne samo vrlo izdašne posjede, da ono si sagradilo i crkvu sv. Gjurgja i osnovalo posebnu župu, koja se prema tomu, i to u najstarijem popisu župah ove biskupije učinjenom polovinom XIV. vieka, spominje u arcidjakonatu siškom (de Zinche) kao „ecclesia s. Georgii de generatione Tolinegh“. U drugom pako popisu od g. 1501. spominje se ista župa, ali ne već po plemenskom imenu Tolinegah, koje je, kako ćemo tečajem ove razprave doznati, tada izumrlo, već po mjestopisnom i to: „s. Georgii de Thopoleza“.

¹ Književnik, god. I. str. 548—557.

Kao medjašnici posjeda Tolinegah spominju se početkom XIV. vieka: Petar, prozvan Kastelan; Ladislav, sin Jakobov; pleme Gjuladovo; te posjednici: Abraham; Stjepko²; i Andrija, a bez dvojbe i sam otac našega arcidjakona.

Sa plemenom Tolinegah došao je u rod arcidjakon Ivan po svojoj materi Isi. Ovo rodbinstvo crta nam listina od g. 1343., po kojoj doznajemo, da je Tusko Tolineg rodio Vuka, a Vuk troje mužke djece i to: Ivana, koj se posvetio svećeničkom staležu, i koj već g. 1333. bijaše prepozitom bačkim; Kozmu, koj je kao svjetovnjak ostao na djedovini, i Petra; te kćer Isu, koja se udala za oca našega arcidjakona. — Rečeni pako Kozma imao je dva sina: Blaža, koj se također posvetio svećeničkomu staležu, i Antuna, koj je ostao svjetovnjakom.

Prema tomu rodbinski odnošaj Tolinegah napram arcidjaku Ivanu ovakov je:¹

Uzmemo li na um, da se arcidjakon Ivan spominje u kaptolu zagrebačkom kao kanonik magister g. 1319., a za deset već

¹ Ovo rodoslovje sastavismo iz dvih listinah, i to prvo iz one od g. 1343, koju ćemo na drugom mjestu navesti, kojom imenuju pred kaptolom čazmanskim arcidjakona Ivana svojim skrbnikom: „Blasius sacerdos et Anthonius“, filii Cosme. I iz druge također listine, niže navedene, od g. 1333, kojom prepozit bački Ivan, po smrti svoga brata Petra, postavlja malodobnikom umrloga brata Kozme, za skrbnika arcidjakona Ivana.

godinah kasnije ili g. 1329. dolazi podpisan na izpravi biskupa zagrebačkoga, Ladislava de Kobol, kao biskupov kancelar i arcidjkon gorički, te pošto je arcidjkon gorički zauzimao četvrto mjesto među arcidjakoni, a iza njega sjedilo još šest arcidjkonah: to je on već g. 1319. morao biti najstarijim kanonikom magistrom. Reknelo li prema tomu, da je g. 1319. brojio naš Ivan četrdeset godinah, to se je prema tomu rodio nekako oko g. 1280.

Niti ob njegovom uzgoju nezna se ništa izviestna, no mislimo, da je prvo obrazovanje erpio u nedalekom benediktinskom samostanu u Bielojstieni, višu pako nastavu erpio je bez dvojbe u Italiji, ili bar pravne nauke, kojimi se za ciloga života bavio, slušao je na Bolonjskoj universi¹.

Po svršenih naucih povrativ se u domovinu našao ju je poslie one žestoke priestolne borbe, koja je nastala smrću Ladislava III. († 1290) proti Andriji III. Mljetčaninu za anžovinsku kuću, ako i prilično umirenom, (jer je Karlo Roberto priznat bio zakonitim kraljem), ali ipak neuredjenom.

Kakovo je bilo nutrnje stanje Hrvatske, kada se Ivan vratio kući, crta nam papa Ivan XXII. u pismu pisanu u Avignonu na 1. listopada 1319., gdje veli, da mu se pritužio zagrebački biskup Augustin Kazoti i njegov kaptol: da su ne samo neki svećenici i redovnici, već i plemići, vlastela, gradjani i neki svjetovnjaci posvojili crkve, gradove, zemljišta, zaselke, mline, kmetove, desetinu i dohodke crkve zagrebačke, i da progone vazale i kmete, koji su na kaptolskih i biskupskih posjedih, da ih tamniče i ubijaju; da zaprečuju obradljivati crkvena zemljišta, a kad pozove biskup takove otimače na odgovor, da niti nedolaze, već da mu prkose, gdje samo mogu².

I drugo takodjer pismo istoga pape od 6. studenoga g. 1321., pisano takodjer na podlozi Kazotijeve pritužbe, spominje, da se u zagrebačkoj biskupiji često oskvrnjuju crkve, samostani, grobja i ostala bogu posvećena mjesta bud prolićem krvi, bud bludom³.

Poremećeni politički i socijalni odnošaji stavljahu priepone i kulturnomu razvitku. Jedini za tada javni učevni domaći zavod,

¹ U Bologni postojala je već g. 1200 za pravoslovne nauke universitas doctorum et scholarium, a kaptolu bijaše ona dobro znana, te je u XVI vijeku imao ondje i posebnu sgradu, u kojoj se odhranjivali klerici zagrebačke diocceze, koji su onamo polazili na više nauke.

² Izvor u kapt. zagreb. Act. Cap. ant. fasc. 1. nr. 42.

³ Theiner. Mon. Hungar. tom. I. pag. 473 doc. DCCXIX.

katedralne škole, slabo su se posjećivale, ali ne toliko s nemara za nauku, koliko što sami učitelji, koji bijahu inače dovoljno oskrbljeni, da badava poučavaju, tražijahu silomice od djakah prekomjernu školarinu, i tim ih odbijahu od polazka škole¹.

Tadanji učeni i revni zagrebački biskup Augustin Kazoti (1303 do 1322), kako je uredio katedralne škole i označio im pravac, po kojem da se postupno razvijaju, težio je isto tako, da se urede i zapleteni feudalni odnošaji toli vlastelinstva biskupskoga koli kaptolskoga. Za jedno i za drugo trebao on obrazovanih ljudi, a naročito za ovo potonje, izvrstnih pravnikah, pa toga radi imenova i našega Ivana, kao vješta juristu, kanonikom zagrebačkim.

Koje upravo godine postao je Ivan kanonikom, nije točno poznato; ali to stoji, da je već godine 1319. bio kao najstariji kanonik magister u ovom velečastnom sboru.

Ovim imenovanjem počima Ivanov javni i to pravoslovni rad. Prva poznata o tom viest potiče od 7. svibnja g. 1319., gdje on pred gradskim zagrebačkim magistratom zastupa ovaj kaptol u feudalnom poslu. Da nam bude cieli ovaj čin jasniji, primietiti valja ovo. Nekako pod svršetak predposljednjega desetka XIII. vieka podielili su sinovi Mladučevčevi, na ime Vuk i Stjepan, svoju baštinsku djedovinu, koju su imali u Kašini. Poslie te diobe umro je na brzo Vuk neoporučiv nikomu svoga diela; a pošto nije ostavio zakonitoga nasljednika, to je njegova baština pripala kruni. Tadanji kralj Andrija III., da u onoj borbi, koju je vodio za prijestol proti pretendentu Karlu Robertu, privuče za sebe kaptol zagrebački, (koj je već u XII. vieku uživao darom nekoga Vute i njegove braće izdašne posjede u Kašini,) darovao mu je i taj Vukov baštinski diel.

Medjutim oboli g. 1294. i Vukov brat Stjepan, te liečenja radi ode u Zagreb i nastani se u gradskoj občini. Buduć da mu bolesti nije bilo lieka, to zaprosi gradsko poglavarstvo, da izašalje punomoćnike, pred kojima oporuči ovako: da svoj baštinski diel, što ga ima u Kašini, i svoga malodobnoga sina izruča kaptolu pod uvjet, da on dohodkom toga posjeda uzgaja mu sina, dok nedoraste do muževne dobe, a tada neka mu ga uruči, i to samo kao

¹ Vidi: Mon. hist. episc. zagr. vol. II. pag. 77 „Verum quoniam per tempora ipsi magistri interdum . . . in extorquendo, non petendo a suis scholaribus aliqua sunt inventi“.

vazalu ili predijalisti; umrie li mu pako diete prije, nego li bi moglo nastupiti upravu ove baštine, to da je kaptol jedini i zakoniti vlasnik svega kolikoga ovoga posjeda. Ovu oporuku, koju je i gradska občina u njezinoj pravoti i potvrdila, odobrio je i sam kralj Andrija III.¹

Kada smo spomenuli, da je Stjepan Mladučevac i svoj posjed i svoga sina namienio kaptolu u feud, to nemožemo da nespomenemo i kakove su tada dužnosti bile jednoga vazala ili feudaliste spram svojemu gospodaru.

Obveze, pod kojima je tada davao vlastel svoj predij u feud, bijahu ove: vazal morao je davati svake godine od svoga feuda podpunu žitnu i vinsku desetinu i plaćati obični činž; zatim od svakoga kmetskoga selišta, ako bi koje bilo na feudu, davati kunu ili mjesto nje osamnaest dinarah; ako mu na prediju bilo šest il više kmetskih selištah, to su tada dvie trećine kunovine bile kaptolske a treća njegova. Imao li više kmetskih selištah, to bijaše vlastan postaviti im vesnika ili seoskoga sudca, koj bi u manjih stvarih sudio kmetovom; dočim veće razpravljao je sam, ali ne kod kuće već pred stolnom crkvom u Zagrebu; o zločinih pako, kao što je: umorstvo, krađa, razbojničtvo i palež sudio je sam kaptol. Od sudbenih globah, i to u onih osudah, koje je odsudio vesnik ili vazal, sav iznos pripao je vazalu. Vazalu bijahu dužni kmeti naseljeni na njegovom feudu obradljivati zemlje i trsja i donošati ugovorene darove. Progonio li vazal kmete ili im nanosio štetu, sudio mu kaptol. Posjedi davali su se vazalu pod prisegom, da se neće iznevjeriti kaptolu, niti prijanjati bilo riečju bilo činom uz one, koji bi progonili kaptol; zatim da neće zapustiti obradljivati zemlje i trsja, da će podmirivati podpunu desetinu i ugovoreni census; toga radi i svaki vazal, koj bi počinio ili vjerolomstvo, ili tečajem dvih godinah neplatio censusa ni desetine ili pet godinah neobradljivao zemaljah i trsjah, izgubio bi feud, te je njim po volji opet razpolagati mogao kaptol².

Ali sin Stjepana Mladučevca umro je prije, nego li je mogao primiti od kaptola svoju baštinu u feud: toga radi kaptol, jedno da zadovolji oporuci Stjepanovoj, a drugo, jer je i onako obilovao posjedi, koje je što zajednički što obaške obradljivao i uživao, odlučio ovaj posjed dati u feud, i to Ivanu nećaku Gardunovom.

¹ Mon. histor. episc. Zagrab vol. I. pag. 236.

² Mon. episc. Zagrab. vol. II. pars I. cap. LXVI.

Doznasmo malo prije, i to iz pisma pape Ivana XXII., o poremećenih feudalnih odnošajih vlastelinstva toli biskupskoga koli kaptolskoga, kako su nastali početkom XIV. vieka, a naročito da se ugovori nesklapaju pred zakonitom vlasti, pa s toga ni dotičnici ne drže do njihove svetinje; toga radi i kaptol zagrebački, ako je bio i sam vjerodostojno mjesto, ipak je nastojao da sklopljene s njim bar feudalne ugovore, radi obvezne moći potvrdi i svjetovna vlast. Primjera radi spominjem ovdje, da je na staru g. 1315. potvrdio ban Stjepan onaj ugovor, kojim Petar, sin Nepretov, podanik županije zagrebačke, preuzeo u feud posjed Siget ili Kojenik, kod rieke Save, s obvezom, da će nositi sve terete, koji mu kao predijalisti pripadaju, ili ako bi počinio kakovu nevjeru spram vlastelu, da odmah gubi svoj feud¹.

Ivan Gardunović bio je građanin zagrebački, pa toga radi i ugovor utanačen među njim i kaptolom, radi veće sigurnosti imao se sklopiti pred gradskim zastupstvom, a to tim većma, što je i u prisuću toga magistrata i Stjepan Mladučevac oporučio kaptolu taj posjed. Onodobni magistrat sastojao je iz sudca ili načelnika Kaćerina i osmorice prisjednikah ili savjetnikah, i to: Pehmana, Marka, Lambstana, Pavlete, Martina, Hertviga i jošte dvojice, kojih je imena nestalo u izvornoj povelji. Pred ovo indi zastupstvo odasla kaptol dva svoja člana i to našega Ivana sa dekanom Stjepanom, u kojih prisuću i to u ponedjeljak poslie Križeva ili 7. svibnja 1319. izjavi Ivan Gardunović, da prima od kaptola u feud bivši Mladučevčev posjed u Kašini sa svimi užitei i obvezami, kako ih naime spomenusmo².

Ovo, u koliko nam je poznato, bio je prvi rad Ivanov, al i tada već postojali su a i tečajem vremena nadošli novi priepori i pravde i drugi poslovi pravne naravi, u kojih je on što osobno što savjetom sudjelovao.

Ponajprije upleo se kaptol u to doba u veliku parnicu sa obćinom gradsko-zagrebačkom o pravu pobiranja mitnice i pijačevine. — Zagreb, koj je svršetkom XI. vieka na lievoj obali Medveščaka sastojao od kaptolske te gornje i dolnje vlaške ulice, počeo se početkom XIII. vieka širiti i na desnoj mu obali. Na jednoj i drugoj ovoj strani pobirao je kaptol zagrebački dva diela od uplaćene

¹ Act. Cap. ant. fasc. 23. nr. 46.

² Izvor dosta oštećen među neregistriranimi spisi u arhivu kaptola zagrebačkoga.

pijačevine i mitnice, dočim treći pripadao je kruni. Ovo pravo, koje je dostao kaptol od kraljevah ugarskih u stara vremena, nije se ni najmanje okrnjilo tim, što je g. 1242. kralj Bela IV. proglasio naseljenu desnu obalu potoka Medveščaka slobodnim kraljevskim gradom, dapače ono se pojačalo, kad mu Andrija III. g. 1292. pokloni i krunsku trećinu, t. j. podpuni prihod svekolike zagrebačke pijačevine i mitnice, izuzam jedino tridesetnicu, koja se pobirala za kraljicu¹.

Slobodnu občinu zagrebačkoga Gradea ovaj kraljev dar je vrlo ozlovoljio, nepravedno bo činilo joj se, da na njezinom tlu, koje je obzidala ogromnim troškom i sama uzdržavala gradske zidine i podmirivala troškove uprave i sjegurnosti, da druga vlast pobira mitnicu i pijačevinu od svakdanjega trga, te od manjih sajmovah, koji su se držali svakoga ponedjeljka i četvrtka, i od velikih kao što bijahu markovski i margaretski, koji su trajali četrnaest dana; s toga da namakne gradskoj blagajni vrelo dohodakah, udari daću na uvozninu morske soli, koju prozva „solmierom“ ili „starom“², kao i daću na živež, kojoj nadjenu ime „filarščina“³, a ove daće moradijahu plaćati ne samo inostranci, već i žitelji kaptolske jurisdikcije, ako su dovezli svoju robu na gradski trg.

Protiva ovoj novotariji ustade kaptol zagrebački, te odašalje nekako mjeseca lipnja god. 1318. svoje izaslanike, da nlože protiva tomu pred kraljem Karlom Robertom svoj prosvjed. Pak je i uspjeao, jer na njihovu pritužbu izda kralj na 28. lipnja kaptolu novu povelju, kojom mu priznaje pravo pobiranja pijačevine i mitnice u gradskoj zagrebačkoj obćini, izuzam tridesetnicu, koja se plaćala kruni, prepovjeditiv ujedno, da se pod nikakovom izlikom nesmije uvoditi kakova nova pijačevina ili mitnica⁴.

Ali gradska zagrebačka obćina kraj svega toga nije odustati htjela od onoga, što je jur uvela bila, pa iz toga porodile se medju

¹ Mon. hist. episc. zagrab. vol. I. p. 228.

² **Старъ**, sextarius, mjera za žito i sol.

³ Filarščina, prema filarka, dolazi bezdvojbeno od latinske rieči „filare“, presti. Da su sredovječne prodavalice živeža kod trgovine prele, posvjedočuje nam statut grada Zagreba od g. 1425, koj prepovieda, da nijedna hljebarica ili solarica, koja stojeć il sjedeć prodaje svoju robu, nesmije kraj nje ni presti ni tkati, jer pozderje laneno il konopljeno, može natruniti robu i učiniti ju škodljivom. Arkiv za pov. jugosl. knj. I. str. 200.

⁴ Mon. hist. episc. zagrab. vol. II. p. 134.

njom i kaptolom silne pritužbe i osvade, upravljene kralju, dok on napokon, da se cijelo to prieporno pitanje uredi, naloži, da se povede o tom iztraga; i toga radi uzpisà na 2. veljače godine 1321. iz Temešvara banu Ivanu Babonegu, te mu veli, da kako mu se gorko tuži kaptol zagrebački na občinu gradsku, koja da ga na lukavi način iztisnu od pobiranja pijačevine i mitnice, što je on od vajkada uživao, te da je uvela nove tržne daće, koje prozva filjarščinom i drugim imeni. S toga neka iztraži što je u stvari, pa pronadje li, da je solmiera i filjarščina potrebna i shodna, neka ju pridrži i pripoji kraljevskoj daći, i tim da ju dopita kaptolu; obrete li pako, da je taj novi namet štetan po stanovništvo ove kraljevine, koje u veliko rabi morsku sol, da ga jednostavno dokine, jer da nove daće, bilo na živež bilo na sol, nije osim krune nikomu drugomu stvarati dozvoljeno; pa ako i pojedine gradske občine mogu medjusobno i za sebe uzakonjivati kazni i globe, to opet neimaju vlasti da ih nametnu i crkvenoj oblasti ili njezinim podanikom, kao takodjer niti onim ne, koji nespadaju u njihovo područje¹.

Prema tomu nalogu sazove ban oko polovine mjeseca kolovoza ili oko svetka Stjepana kralja, sabor u Zagreb, na kojem, da se medju ostalimi predmeti pretresa i ovo prieporno pitanje o solmieri i filjarščini.

Na taj indi sabor poslale su obje pruće se stranke svoje punomoćnike, i to kaptol zagrebački svoja dva člana: Martina, arcidjaka vaškanskoga i kanonika Gjuru; dočim gradsku občinu zastupao je njezin bilježnik Toma. — Prvi ustadoše kaptolski izaslanici te objediše gradsku občinu, da je bezpravno nametnula novu daću na sol i na živež, i da ju protuzakonito i pobira, pošto na temelju raznih povlasticah, koje su udielili ugarski kraljevi ovomu kaptolu, on je jedini vlastan pobirati takove daće, a ne občina, s toga mole sabor, da mu tu daću dopita.

Na ovu izjavu odvrati bilježnik Toma, da sabor nije vlastan o tom odlučivati, pošto na temelju kraljevske zlatne bulle nemora ova občina za svoj postupak nikomu odgovarati, osim samomu kralju.

Nazore Tomine o neodvisnosti gradske občine od zemaljskoga sabora pobio je sam ban, odgovoriv mu, da ako bi ova občina i imala kakovo kraljevo pismo, koje bi govorilo njoj u prilog tim,

¹ Act. Cap. ant. fasc. 10. nr. 47.

što bi se u njem mimoišlo spomenuti bansku vlast, to da neodlučuje ništa, jer „da u zemljah ugarske krune najuzvišenije je dostojanstvo bansko“; pa da i onako ban zastupa u saboru samoga kralja: s toga zahtjeva od bilježnika Tome, da navede drugi razlog, kojim bi taj postupak gradska občina opravdati mogla.

Na ovo odvrati banu bilježnik Toma, da ova gradska občina ima kraljev privilegij, usljed kojega vlastna da je uvoditi u svojem području nove daće i namete, i taj privilegij da može saboru podastrijeti u svako doba; pa prema toj izjavi naznači sabor novi rok, kada se ima pokazati taj kraljev privilegij.

Ali kad je na urečeni dan gradski bilježnik Toma podastro saboru kraljevska privilegija, a to se u njih, ako i spominjale neke slobostine podijeljene gradjanom, ali se među njimi nije nalazilo, da imaju pravo stvarati nove daće na sol i na živež, pa toga radi ban suglasno sa saborom odsudi občinu na gubitak parnice i da svu do tada pobranu daću povrati kaptolu; a pronasav, da je solmiera i filjarščina doisto shodna, to ju pridrži i nadalje, uvrstiv ju u kraljevsku daću, koju, kao takovu, na temelju pomenutoga kraljevoga pisma, doznači kaptolu.

Da ova nova stečevina bude i zakonito provedena, to odmah isti dan uvedoše kaptol u njezino uživanje u ime kraljevo knez Nikola Stjepanov Čupor, plemić moslavinski. i Stjepan, knez vinkovski¹.

Naš Ivan nespominje se doduše, da je sudjelovao u toj parnici na saboru kao kaptolski izaslanik, ali bez dvojbe je on kao pravnik izradio naputak za kaptolske zastupnike. A da se upravo on tom parnicom bavio, može nam jamčiti to, što ga odmah poslije razpuštena sabora i to već na 1. rujna i. g. nalazimo sa Gjurom, kaptolskim dekanom, u Čazmi, gdje moli tamošnji kaptol, da mu učini vjerodostojni priepis pomenute saborske odluke i da ga svojom pečati ovjero².

Težak li udarac stigao je gradsku občinu ovom saborskom osudom, koj je postao i tim teži, što je morala ista povratiti kaptolu sav onaj novac, koj je ubrala do tada od solmiera i filjarščine. A je li ona ovoj dužnosti zadovoljila, na to mogli bismo reći, da nije. Ovako bar nagadjamo iz pisma pape Ivana XXII. od 28. svibnja g. 1322., kojim imenuje, i to, biskupa pečujskoga, te pre-

¹ Act. Cap. Ant. fasc. 10. nr. 47.

² Ibid.

pozita zagrebačkoga i Ivana de Reate, kanonika zagrebačkoga, skrbnici dohodakah zagrebačkoga biskupa Augustina Kazota, koj boraveć tada u Avignonu, pritužio mu se, da neki gradjani zagrebački i drugi biskupljani, dok on boravi izvan biskupije, neplaćaju mu što duguju, pa toga radi nalaže papa ovoj trojici, da izćeraju taj dug i da one, koji bi se izplatiti protivili, izobće iz crkve¹. — Prema tomu teško da je i kaptol zagrebački bolje prošao.

Iste ove se godine, ali drugom sgodom, spominje naš Ivan, gdje kao pravnik zastupa kaptol u parbi medju remetskim Pavlini, te magistrum Renoldom kastelanom medvedgradskim i stanovnici Bliznanskimi, i to radi medjašah posjeda Blizne.

Kralj Bela IV. poklonio je samostanu zagrebačkih Dominikanah kao nagradu za zasluge, koje je stekao, propoviedajuć krstonosni rat na Tatare, posjed Bliznu ležeći do posjeda remetskih Pavlinah, te jedan dio zagrebačke gore i zemljišta prozvana: Kratki dol i Luka².

Posjed Bliznu i pomenuta zemljišta uživali su Dominikani sve do 21. svibnja g. 1315., ali tada, buduć da ih snašla velika nužda „pro quibusdam ipsorum necessitatibus ipsos permaxime ad presens urgentibus evitandis“, odlučise založiti ga. Prema tomu sklope pred kaptolom zagrebačkim, i to provincijal njihov Ivan i prior Benedikt, ugovor sa Renoldom Novogradskim (de Ujwar), za tada kastelanom medvedgradskim, uz taj uvjet, da mu za 276 zlatnih forintih zalažu i to samo na jednu godinu posjed Bliznu i pripadajuća joj zemljišta, a neizkupe li ju u tom roku, to da mu ista pripadnu kao zakonita svojina³.

Ali Dominikani tečajem jedne godine nisu mogli, kako se obvezali, izplatiti Renolda, te je s toga oko polovine g. 1316. prošla Blizna i pripadajuća joj zemljišta u njegovo vlasništvo. Pošto bijaše Blizna kraljevski dar, to ga novi dostatnik mogao zakonito posjedovati samo privoljom krune, i toga radi zamolio je Renoldo kraljevu privolju.

¹ Theiner. Mon. Hung. I. p. 479.

² Act. mon. Remet. fasc. I. nr. 3. „Possessionem Blizna vocatam cum montibus Warheg vocatis in tenutis castri Medwe sitam et existentem, ac quibusdam prediis sive terris arabilibus, videlicet Crathki-dol et Lonca vocatis in territorio eiusdem possessionis Blizna habitis et existentibus“.

³ Ibid.

Na izmaku studena g. 1317. naloži Karlo Roberto zagrebačkomu kaptolu, da uvede Renolda u zakonito uživanje posjeda Blizne; ali u to zimsko doba ovaj se čin provesti nije mogao. U proljeće istom g. 1318., i to u prisuću kraljeva povjerenika Martina iz Rakovca (de Rakonok), uvedu izaslanici kaptolski Renolda u pravno uživanje¹.

Posjed indi Blizna promienio je svoga vlasnika, te je mjesto crkvenoga reda zagospodario njom svjetovnjak, kastelan medvedgradski Renoldo. — Kastelani medvedgradski bijahu od vajkada silnici, pa se u brzo posvadio i Renoldo sa svojimi medjašnici i to glede medjašah.

Ovaj priepor sveden bje na onaj sud, koj je u kraljevo ime uveo Renolda u uživanje Blizne i označio joj medjaše, a to je bio kaptol zagrebački. On indi početkom lipnja godine 1322. odašalje onamo u to ime: lektora Jakova, custosa Dominika, arcidjakona kalničkoga Bonoru, arcidjakona vaškanskoga Martina i našega Ivana, koji su i pruce stranke pomirili i novi razvod učinili².

U drugoj polovini pomenute godine dvie se važnije sgode bilježe za Zagreb. Prva ta, da se je stolica ove biskupije izpraznila. Tadanji biskup Augustin Kazoti, koga je ugarsko-hrvatski episkopat iz sastanka, držana u Kaloči g. 1317., kao umnoga i najodvažnijega pobornika za slobodu crkve, odaslao u Avignon do pape, da mu prituži razkalašan kraljev život i njegovo nehajstvo za obranu crkvene imovine, i da zatraži željeni lick; pošto je tim pao u nemilost kraljevu, te nije mogao onako, kako mu saviest nalagala, upravljati ovom biskupijom, bijaše prisiljen zamoliti papu Ivana XXII. da ga rieši zakletve, kojom se vezao spram ove biskupije. Papa mu uslišao molbu, te ga mjeseca kolovoza imenovao biskupom Nucerijskim u Napuljskom, dočim na upražnjenu stolicu biskupije zagrebačke posadi Jakova de Corvo, fratra reda Dominikova, te njegovo imenovanje naviesti bullom od 21. kolovoza kaptolu, svećenstvu, gradjanstvu, vazalom i kmetom biskupije zagrebačke³.

Nije ovo bilo sa strane papine prvo naimenovanje biskupa zagrebačkoga. Rimaska bo stolica postavila je ovdje biskupom i njegova predšastnika Augustina Kazotija, da i u XIII. vieku biskup

¹ Ibid.

² Act. mon. Remet. fasc. I, nr. 14.

³ Theiner. l. c. I. p. 478.

Timotej bijaše po njoj imenovan. Akoprem su prošlih vjekovah postavljali biskupe zagrebačke što kraljevi ugarski, što ih birao kaptol zagrebački; to je sada papa hotio to pravo stegnuti samo na osobu najvećega pontifika, a uza to jošte protegnuti svoju vlast i na osoblje kaptolsko, te je prema tomu u brzo za tim (13. rujna) postavio i u ovom kaptolu nove kanonike, a neke opet povisio na viši stupanj; tako Nikolu Kemina imenova kanonikom magistrom, dočim ostrogonskomu kanoniku cantoru Jakovu podieli zagrebačku prepozituru, a za bačkoga lektora Tomu odredi, da mu se dade prvi upražnjeni arcidjkonat u ovoj biskupiji, te napokon Ivana Pavlova, bivšega arcidjakona varaždinskoga podignu na cantorat crkve zagrebačke¹.

Druga važnija sgoda po Zagreb bio je posjet kraljev. Sredinom mjeseca listopada (1322.) bavio se ovdje Karlo Roberto, vraćajući se sa vojne, koju je imao sa Mladenom, velikim banom bosanskim i hrvatskim, koj je kod Bliske izgubio bitku, i kralj ga zaslužjena kod Klisa poveo preko Zagreba u Ugarsku².

O kraljevom boravku u Zagrebu dvie su nam poznate viesti, a obje potiču od 14. listopada r. g. Prva je, kojom je, na pritužbu zagrebačkih Cistercita, da im se naime redovito neplaća godišnji najam od kraljevskoga grada Susjeda, koj je sagrađen kao tridesetnička postaja na njihovom zemljištu, naložio Susjednim kastelanom tadanjim i budućim, da uplaćuju redovito svake godine u osmini Miholja rečenomu samostanu u ime censusa pet marakah³. — Druga pako viest pripovieda, da je obćini gradsko-zagrebačkoj potvrdio drugotnu bullu svoga predšastnika Bele IV. od g. 1266., kojom se ovoj obćini podjeljuju razne slobosti⁴.

Niti kako je dugo kralj boravio u Zagrebu, niti što je drugoga, osim što napomenusmo, uradio, nije nam poznato. Ako bismo nagadjati smjeli, to bi morali reći, da je kraljev boravak bio u Zagrebu vrlo kratak, jer ga je i nastajuća zima silila, da se što prije povrati kući, a neprijazni odnošaji, koji su nastali medju kaptolskom i gradsko-zagrebačkom jurisdikcijom, pospješili su što skoriji odlazak. Neznamo ni toga, koliko je kralj uplivao u to, da se obje jurisdikcije izmire; ali po svoj prilici da je prigodom homagijalnih poklonah i jednoj i drugoj to na dušu stavljao.

¹ Theiner. l. c. p. 483.

² Mich. Madii, histor. c. XVIII, XIX.

³ Izvor u ark. kaptola zagreb. neregistr. spisi.

⁴ Izvor u arhivu grada Zagreba.

Prigodom boravka kraljeva u Zagrebu, ako je baš i imenovan bio novi bisku zagrebački Jakov de Corvo, njega ipak ovdje bilo nije, dà, čuvši on u kako neuredjenom stanju nalazi se ova biskupija, a navlaš biskupski dohodci, to kao tudjin nije imao ni volje da i zasjedne ovu stolicu i da uloži naporan trud, kojim bi se svemu tomu spasonosno doskočiti moglo, on ho, ma silio ga na to i sam papa¹, prepustio je, da u njegovo ime upravlja ovom biskupijom kao generalni vikar Petar de Intristellis².

Kraj svega toga, što novoimenovani biskup, kao tudjinac, nije voljan bio zasjesti ovu stolicu i što se kaptol zagrebački popunjavao članovi nehrvatskoga naroda, opaža se ipak, da je u ovom častnom sboru bilo ljudi, koji su ozbiljno težili za tim, da se neuredjeni odnošaji u zemlji svedu na pravu kolotečinu.

Kaptol zagrebački bio je već u prvom svojem osnutku vjerodostojno mjesto ili „locus credibilis“³. ili da ga označimo po današnjici, on bijaše za posavsku Hrvatsku i grumotnica i javni bilježnik. Sve izprave, koje je kao takov izdavao javno, podkrepljivao je za veće vjerovanje i svojom pečati, pečat bo u ono doba vriedio je mjesto potpisa. Ali imamo dokazah, da se je našlo vrlo rano i to u XIII. već vieku pojedinih krivotvornikah pisamah kraljevskih⁴, da, bilo je i kapitulah, koji su probitka radi zlorabili tečajem vremena ovo svoje uzvišeno zvanje⁵; dapače za zagrebačkoga kanonika lektora Gogana tvrdi se, da je zlorabio kaptolsku pečat⁶; pa toga radi, da si u ovo nepouzđano doba sačuva ovaj kaptol ugled vjerodostojnosti, dao je urezati u to ime novu pečat, koju je kao jedinu vjerodostojnom proglasio na 7. srpnja g. 1323. i odredio, da se čuva u posebnoj škatalji pod pečati sedmorice starijih i razboritijih kanonikah, koji da budu vaviek kod pečatanja javnih izpravah prisutni, i da opet taj pečat poslie porabe sahrane u škatalju, koju će opet vlastitimi svojimi pečati zapečatiti⁶.

Osim toga nastojao je kaptol i o tom, da nekoja prieporna pitanja, koja su mu mnogo potežkoćah zadavala, ukloni, t. j. da se sa protivnici pomiri. Glavni priepor u to doba, kako čusmo, bio je sa obćinom gradsko-zagrebačkom o pravu pobiranja mitnice i

¹ Theiner. Mon. Hung. I. p. 494.

² Ibid.

³ Mon. epis. zagr. I. p. 122—123.

⁴ Fejer. Cod. dipl. IX. 3. p. 443.

⁵ Krčelić. Histor. eccl. zagr. p. 96.

⁶ Mon. episc. zagr. vol. II. p. 14.

pijacovine; pak se i taj priepor revnim nastojanjem pojedinih članovah, a bez dvojbe i našega Ivana, u brzo i odklonio. Na 18. listopada g. 1324. sklopilo je gradsko-zagrebačko zastupstvo, i to sudac Pechman, te prisjednici Nikola, Franko, Peterlin, File, Gjuro i Nikola sa kaptolom sljedeću nagodu, u kojoj izpovijedaju: da promišljavajuć kako su nekoč njihovi predji, živući u slozi sa kaptolom, napredovali sa dobra na bolje, to da i oni, želeć ugledati se u njihov primjer, utanačuju sa kaptolom slogu i prijateljstvo pod ovimi uvjeti: Gradska občina obriče kaptolu, da neće nikada više stvarati ikakov novi namet, koj bi bio na uštrb kaptolskomu prihodu, a kaptol da dosadanji prihod gradskoga trga i nadalje bere, a občina neće ga priečiti niti ikoga, koj bi se ustručavao platiti ga, uzimati u zaštitu, već predati će ga kaptolskomu sudu, da mu on sudi. Jedino što si pridržaje ova gradska občina jest njom jurve ustanovljeni prihod od solmiere i filjarščine. Gradska občina dozvoljuje kaptolu i njegovim ljudem, da svoju zalihu, t. j. vino, žito i druge stvari, kojimi se trguje, mogu smjestiti i prodavati bilo u gradskoj občini, bilo u njezinom podgradju, a občina da od njihove zalihe neće tražiti nikakove pristojbe, razvje, što će plaćati u ime najma pojedinim posjednikom kućah, u kojih će ovu svoju zalihu smjestiti i prodavati. Občina pristaje i na to, da kaptol ili njegovi podanici mogu u njezinoj sredini otvoriti dućane i krčme. Napokon zajamčuje občina, da neće kaptolske podanike na svom zemljištu, a niti tada ne, ako budu dugovali ili občini ili kojemu obćinaru, niti svojevoljno hvatati niti na svoj sud goniti, niti bez privolje kaptolske zatvarati, već osudu prepustiti kaptolu; da ona će kaptol u svemu podpomagati proti svakomu, koj bi drznuo vriedjati ga. Radi većega vjerovanja priseglo je gradsko poglavarstvo na tu nagodu u župnoj crkvi sv. Marka na oltaru sv. križa, na svetak sv. Luke evanĝeliste¹.

Osim ovoga priepora postojao je jošte jedan, koj je takodjer zadavao kaptolu dosta jada, a to je bila parba o desetini sa redom Hospitalacah. Ukinućem templarskoga reda (1312) dostao se je ovaj red, koj je takodjer u ovoj biskupiji dosta razgranjen bio, njihovih posjedah, a naročito spominje se, da je posjedovao devet samostanah, od kojih je morao plaćati kaptolu vinsku desetinu. Buduć da po crkvenom pravu mogle su crkvene korporacije ono, što bi morale davati u naravi, odplatiti novcem, to se davno jur nagodio s njimi

¹ Mon episc. zagrab. vol. II. p. 135.

kaptol, da mu mjesto desetine plaćaju svake godine na 26. rujna devet fertonah, računajući fertu na šesdeset banskih dinarah, a taj da novac mora podmiriti njihov preceptor u samostanu sv. Martina na Božjakovini, pod taj uvjet, da ako li za vremena neplati u novcu, da je kaptol vlastan tražiti takovu neuplaćenu desetinu u naravi. Sve do g. 1318. plaćali su Hospitalci redovito desetinu; ali tada su ju i oni zanijekali poput drugih odornikah i neplatili je sve do g. 1324. Kaptol napokon na temelju sklopljenoga s njimi ugovora zahtijevao je pomenutu desetinu u naravi, pa je toga radi nastao velik priepor među njimi i kaptolom.

Da se ova razmirica izravna, zaputio se u Hrvatsku ugarski hospitalski prior Filip de Granana, kojemu je napokon pošlo za rukom, da je na 29. svibnja g. 1324. pristao kaptol na to, da mu se dužna šestgodišnja desetina izplati u novcu, a buduća desetina da mu se redovito plaća po prvanjem ugovoru; a propuste li plaćanje desetine opet, kaptol će biti vlastan zahtijevati ju u naravi¹.

Ove, ako su i dvie samo viesti, ipak dokazuju, da je u tadašnjem kaptolu bilo ljudih, koji, uvidiv kako su ovakove razmirice štetne i po narodni i po njihov kulturni i materijalni razvitak, to su, ako i popustiv što od vlasti a prava, nastojali se izmiriti sa protivnikom.

¹ „Cum igitur a solutione huiusmodi census vel pensionis a dictis fratribus vel eorum nomine facienda, fere per sex annos preteritos cessatum omnino extitisset, novoque vigore pactorum initorum repetere ab eisdem fratribus omnes decimas illius temporis in specie et de cetero nos (i. e. capitulum) ad perceptionem decimarum omnium, de quibus predicatur, procurari cepissemus; tandem vir religiosus . . . frater Philippus de Granana, sancte domus Hospitalis s. Johannis Jerosolimitani prioratum alme urbis et Hungarie prior humilis, ad nostram accedens presentiam supplicavit; ut rigore huiusmodi temperato, habita solutione facilius census pro preterito tempore per negligentiam suorum fratrum, omissis eisdem pactis olim factis . . . contenti esse dignemur. Nos igitur . . . ob persone eiusdem reverenciam et sui ordinis, ad quem specialiter afficimur, recepto censu totali pro tempore in solutione omisso, pacta olim inita revocare volumus et valida reputari. Ad maiorem certitudinem ea iterum exprimentes, ut videlicet nobis annuatim sexto kal. octobris novem fertones per LX. denarios fertonem quodlibet computando in bonis denariis banalibus, pro duodecim parvulis banali denario computato, per preceptorem de s. Martino solvere teneantur fratres domorum superius expressarum. Quod si observando premissa in aliquo negligentes extiterint, eo ipso rupta pacta intelligantur et nos ex tunc libere percipiendi decimas in specie antedictas habebimus facultatem“. — Lib. privil. episc. zagrab. fol. 22. U ark. nadbiskupskom.

Ovaj primjer djelovao bi bez dvojbe iz Zagreba po cijeloj domovini, da nije opet druga vlast podjarila novi odpor.

Augustinov nasljednik, biskup zagrebački Jakov de Corvo, ustručavao se na svaki način zasjesti stolac ove biskupije, te je papa Ivan XXII. napokon prisiljen bio riješiti ga ove obveze, imenovav na 13. ožujka 1326. biskupom zagrebačkim Ladislava de Kobal, bivšega za tada titeljskoga prepozita¹.

Novi ovaj biskup nije uživao u ovoj biskupiji nikakovih simpatijah², da, onim strogim nalogom, koj je u njegovo ime odaslao kralj u Hrvatsku, da se naime urede poremećeni teritorijalni odnošaji biskupskih posjedah, i učera, makar i vojnom silom zaostala desetina, probudio se je nov odpor, koj se, kad je i biskup udario odpornike crkvenim prokletstvom, izvrgao u očitu pobunu³.

Da indi uzmogne u ovo burno doba upravljati kormilom biskupije, to je trebao uza se ne samo mudra savjetnika, već i čovjeka potpuno vješta pravu. U kaptolu zagrebačkom bio je jedini naš Ivan, koj je toj zadaći dorasao, a i bez dvojbe mnogo doprinesao svojim savjetom, da se kaptol sa svojim protivnici izmirio; pa toga radi imenova ga Ladislav de Kobol arcidjonom goričkim i ujedno svojim kancelarom.

Kao takov dolazi u javnosti Ivan prvi put označen u izpravi pisanoj u Zagrebu na 11. srpnja g. 1329. Ovo pismo, akoprem se u XIV. vjeku, pojedine zadruge jur dieliti počele, sjeća nas ipak da je u tom vjeku živa jošte bila ona temeljna misao „o svojoj krvi“; pripovieda bo, da su podanici biskupski u Vugrovcu i to sinovi neke Jelene, udove Petra Niemca, bivšega nekoč predijaliste u Vugrovcu, i to: Pavao, koga je rodila sa rečenim Petrom, te Nikola, koga je imala sa prvim svojim mužem Morčem, sklopili g. 1327. pred kaptolom zagrebačkim jednu zadrugu, izjaviv, da pošto su njihovi baštinski posjedi tako porazdieljeni, da nemože jedan brat naslijediti posjed drugoga, a pošto ih veže i krv i bratska ljubav, to stupaju u jednu zadrugu tako, da svi njihovi toli nasljedni koli kupljeni posjedi od sada sačinjavaju jednu nerazrješivu zajednicu i da ju jednakim pravom uživaju djeca i unuci jednoga i drugoga brata⁴.

¹ Theiner l. c. p. 504.

² O tom biskupu pisah u Radu knj. XLIX.

³ Bunu ovu opisah obširno u Radu knj. XLIX.

⁴ „Quod cum possessiones et bona paterna eorumdem, scilicet Petri, filii Petri (Theotonic) et Nicolai, filii Moreh sint distincta ita, quod

Budno da je Vugrovac spadao u biskupske posjede, to da ta zadruga postane pravovaljanom, potvrdio ju i biskup Ladislav de Kobol na 11. srpnja g. 1329., a tu izpravu pisao je, kao njegov kancelar, Ivan, arcidjakon gorički.

Arcidjakonat gorički ili pokvareno „de Gyerche“ prozvan, bio je u biskupiji zagrebačkoj jedan od najstarijih i najrazgranjenijih; a ime mu poteklo od gorab, kojimi je posut, ili kako sam arcidjakon veli: „Goriche vocantur in wlgari sclavico, montes“; a navelaš spominje, da mu taj naziv pripada radi one velike gore, koja je preko Kupe, i na kojoj postoji župna crkva svetoga Martina¹.

U XII. i XIII. jošte vieku spominje se kotar gorički kao posebna županija, tako g. 1209. u listini, kojom kralj Andrija II., uzimajuć u svoju zaštitu hrvatske Templare i nabrajajuć im posjede, veli, da je „comes Burili de Gorice“, za kraljevanja Stjepana III. (1161.—1173.), kada je Vitimir, župan gorski, poklonio ovomu redu posjed Hako, prisustvovao razvodu kao kraljev pristav².

I u listini Bele IV. od 24. prosinca g. 1224., kojom podjeljuje Klokočanom nove slobode, spominje se među svjedoci: „Bonclaus, comes goricensis“³.

I s crkvenoga gledišta bijaše u ovoj biskupiji arcidjakonat gorički vrlo poštivan, prestari bo crkveni obred, koj je postojao u njem, po svoj prilici jošte od propale sisačke biskupije, usvojila je stolna crkva zagrebačka, u kojoj potrajao je on malom promjenom sve do izmaka XVIII. vieka, a zvao se naročito „goričkim obredom“⁴, te je osim njega, strogo bilo zabranjeno rabiti rubrike i običaje drugih crkavah i biskupijah kao inostrane i neobične.

alter in alterius possessionibus vel bonis non posset succedere tamquam heres, fraterno tamen amore et affectu ducti voluerunt et pari consensu ordinauerunt, quod possessiones eorum tam hereditarie, quam empticie aut quovis titulo acquisite eis ambobus et eorum heredibus ex nunc fuissent communes. tamquam fratrum ex uno patre procreatorum“. Liber privil. episc. zagrab. fol. 60 u nadbiskup. arhivu.

¹ „Est autem mons quidam magnus in archidiaconatu goricensi, ultra fluvium Culpæ, super quo est ecclesia beatissimi confessoris Martini, de quo monte et aliis ibidem vicinis denominatur decimacio de Guerche“. Mon. episc. zagrab. II. p. 48. — Ova crkva, koju spominje arcidjakon, jest danas sv. Martin, na brdu Martinščaku, blizu Velemerića.

² Mon. episc. zagrab. I. p. 21.

³ Krčelić. Histor. pisc. zagrab. p. 326.

⁴ Stari zagrebački misali i brevijari taj obred izrično spominju riečmi: „Liber iste Missalis secundum ritum et communem observantiam almae ecclesiae zagrabiensis *Goricensis vulgariter nuncupatus*“; — a u bre-

A on je takodjer radi svoje razgranjenosti zauzimao vrlo odlično mjesto, dielio se bo na tri kotara i to: u gorički, u kojem bijaše 31 župa; u podgorski ili medjuriečki sa 21 župom; napokon u metlički i žumberački sa 7 župah, protezao se pako od Jastrebarskoga na zapad preko Okića i Žumberka u Kranjsku, od koje mu je pripadala pokrajina metlička; sterao se za tim preko Kupe na Bosiljevo u bivšu slunjsku regimentu k Cetinu, gdje je graničio sa biskupijom krbavskom, napokon zategnuo u tako zvanu tursku Hrvatsku, te je zauzimao oveći diel današnje Bosne.

U kaptolskom senioratu zauzimao je arcidjakon gorički osmo mjesto, a medju arcidjakoni četvrto; u choru sjedio je na lievoj strani četvrti i to medju arcidjakonom dubičkim i vaškanskim, u sbornih sjednicah pako glasovao je za arcidjakonom komarničkim. Prema uredbi biskupa Kazotija glede razredbe bogoslužja u stolnoj crkvi, ubrajaao se arcidjakon gorički medju tako zvane „archidiaconos minores“, te mu kao takovu bila dužnost, da bude djakonom, kada biskup misi¹.

Kako se od svakoga arcidjakona zahtievalo, da je savršen u svećeničkom činu, tako mu i dužnost bila da bdije, je li podčinjeno mu svećenstvo živi pristojno svomu zvanju i crkvenim propisom, da nebude možda kojoj opaćini podvrženo; čita li mise? drži li bdenja mrtvačka? kakovo je u izpovjedaonici? jesu li mu poznati crkveni zakoni ženitbeni? je li pokorno svojim poglavarom? riečju, sve izpitati o podčinjenom si svećenstvu i doglasiti biskupu. — I parnice, ako su bile crkvene naravi, koje bi nastale u arcidjakonatu, razpravljao je sam arcidjakon, a od njegove osude jedino se moglo prizvati samo na biskupa.

Ali za ovu svoju službu pobirao je arcidjakon od župnikah svoga arcidjakonata i bir, prozvan cathedraicum, i to o Martinju

vijaru: „Finis rubricae generalis secundum observantiam Chori zagrabiensis, quae vocatur *Goricensis*; te pridodaje: „In hac tamen alma et celeberrima ecclesia zagrabiensi, quae rubricas regulatissimas, modumque singularem approbatissimum, *qui Goricensis nuncupatur*, et habet et secundum eundem gubernatur“. Dapače, kao norma agendorum izrikom spominje se i vrelo „liber Goricensis“, za crkvene obrede i to za brevijar, gdje se veli medju ostalimi: „Quia historia de viduis hic praetermissa est, tum quia in **originali libro Goricensi**, etiam praetermissa est“. . . U arcidjakonatu goričkom župna crkva „s. Kirini de Smerchkovich“, svakako sjeća nas na biskupiju sisačku, gdje je početkom IV. vieka biskupovao sv. Kvirin.

¹ Mon. histor. episcop. zgrab. vol. II. p. 65.

50 dinarah, a o uzkrstu davao mu svaki župnik janje, koje je najmanje vriedilo 12 dinarah; jedino siromašni župnici bijahu oprošteni od toga davanja. I četvrtina svekolike crkvene desetine, ako ju je u dotičnom arcidjakonatu pobirao kaptol, išla je nadlježnoga arcidjakona¹.

Povrh toga u goričkom arcidjakonatu bijaše od vajkada uvedeno, da se ni jedan pokojnik, koj se prije smrti nebi izpovjedio i pričestio, ili bi umro kao poznati tat, il razbojnik, il javni griješnik, da se nije smio, pokopati na groblju „sed in campo jaceat bestia cum bestiis“; ali ako bi takov zaželio na samrtnom času, da se izpovjedi i pričesti, a svećenik nije mogao stići do nj radi daljine mjesta, to je takovomu dozvoljen bio pokop na groblju, i za nj čitati se mogle i mise; a koj bi odgadjao za vremena pozvati svećenika, pa u tom i umro, to se samo tada mogao sahraniti u groblju, ako bi se iz njegove ostavštine platilo arcidjakuonu 40 dobrih banskih dinarah. Ova se odredba nije dakako protezala na one kriepostne župljane, koji bi na naglom umrli. Izobčeuici pako pod nikakov način nisu smjeli biti pokopani u groblju².

Kako se je arcidjakonot gorički dielio u tri kotara, tako je imao i tri vikara, u svakom kotaru po jednoga, i vikaru su od svakoga župnika dotičnoga kotara pripadala dva dinara, koje je pobirao u isto vrijeme, kada i kathedratik za arcidjakona; jošte u ime uzkrsnoga janjca, koj se davao arcidjakuonu, dobivao je vikar od arcidjakona dva dinara³.

Da je doista arcidjakonot gorički, što se dotiče arcidjakonskih dohodakah, bio jedan od najuharnijih, razabire se odatle, što se od njega najveća pristojba papinskoga poreza davati morala, i to, kako je ubilježeno za godinu 1332., platilo se 16 marakah manje tri dinara⁴.

Spomenusmo da naš Ivan, ako ne prije, a to svakako u polovini g. 1329., dolazi upisan ne samo kao arcidjakon gorički, već i kao kancelar biskupa Ladislava de Kobol, a po tom kao njegov prvi i umni savjetnik, pa je toga radi utjecao on i mnogo u odredbe, koje je proglašivao taj biskup.

Dub onoga vremena, kako je razvratno uplivao u socijalne odnošaje, isto tako je ubitačno djelovao i na vjersko čuvstvo, pa i u

¹ Ibid. p. 85—88.

² Ibid. p. 92.

³ Ibid. p. 92.

⁴ Theimer, l. c. p. 574.

samom kaptolu ulvatio je jaki korien, te se i ovdje više išlo za udobnim životom nego li za svećeničkom savršenosti. Ovu ranu otkrivaju nam dvie odredbe biskupa Ladislava, izdane početkom g. 1329., koje idu za tim, da se uzpostavi stega u ovom sboru i uskori što tačnije izvršivanje bogoslužnih činah.

Znati valja, da je već biskup Augustin Kazoti odredio, da od prirasta onih trsjah, koja kanonici zajednički obradjuju, imadu i zajednički podrum, t. j. da iz njega dobivaju potrebitu vinsku zalihu. Prema tomu morao je kaptol početkom svake godine odrediti za potrošak onoliko vina, koliko može dovoljno biti za cielu godinu, da svakomu njegovomu članu zapadne na dan jedna miera „una mensura“ ili prema današnjici 2—3 litra. Ovaj zajednički podrum ili zalihu vinsku nadgledavao je i dielio svaki dan kaptolski pivničar, koga je naročito za to birao sam kaptol i to svake godine, i kojemu pod prietnjom prokletstva bijaše zabranjeno podati pojedincu kanoniku više od propisane mjere; pa su ga zato i nadzirala tri kanonika, kojim bijaše dužnost svakoga mjeseca jedanput bar pregledati zajedničku pivnicu, pa pronadjoše li, da je pivničar izdao vina preko računa, to je takov manjak podmiriti morao iz svoga. Pravo na zajedničko vino imali su samo oni kanonici, koji su u veće svetkovine (festa duplicia) osobno prisustvovali jutarnjoj, misi i večernjoj, a u manje (festa semiduplicia, simplicia) poslali mjesto sebe u kor svećenika zamjenika; zatim svi oni, koji bolešću prepričeni nisu mogli dolaziti u kor; oni pako, koji su u crkvenom il kaptolskom poslu zakonito odsutni bili, mogahu naknadno zahtievati pripadajuće si mjerice vina za dane svoga odsuća; dočim oni, koji su radi nemara izostali iz crkve, nisu dobili nikakova diela za propuštene dane.

Ovu Kazotijevu odredbu pooštrio je biskup Ladislav de Kobol tim, što je na 1. siječnja g. 1329. izdao novi nalog, kojim se strogo nalaže kanonikom, da tačno ovršuju službu božju u stolnoj crkvi, kako će im propisati kanonik cantor ili njegov succentor, t. j. onim redom, kako budu i za koj bogoslužni čin upisani na ploči izvješenoj u sakristiji; propusti li pako koj kapitularec svoju službu, to za svaki nemar platiti će ili kabal vina u naravi, ili toliko u novcu; bude li prkosio, to ga cantor mora dojaviti generalnomu vikaru, koj će ga na to jur prisiliti; a ove globe da se porazdiele medju one siromašne svećenike, koji u crkvi nadoknadjuju takov propust¹.

¹ Mon. histor. episcop. zagrab. vol. II. p. 68.

Drugom pako odredbom, izdanom na 16. siečnja g. 1329., ustanovljuje isti biskup, da kaptol zagrebački sastojati mora od trideset i dva člana, kako je to od starine i bilo, zatim, da samo lektor, osim njegova predija, u svih zajedničkih kanoničkih diobah ima jedini dvostruki diel; dočim cantoru, custosu i kaptolskomu dekanu pripada u zajedničkoj diobi jednostavan samo diel, kako i svakomu drugomu kanoniku¹.

Da je arcidjakon Ivan kao biskupov kancelar uplivao u ove dvie odredbe, koje su išle za tim, da se nehaјstvo u službi božjoj odkloni i uvede stega u kaptolu, neima sumnje; jer kako ćemo tečajem ove razprave doznati, on je mnogo nastojao i to kao generalni biskupijski vikar o tom, da kaptol zagrebački uzornim životom prednjači cijeloj diecezi.

Ali u to doba bio je već arcidjakon Ivan i poznat i cijenjen i od same rimske stolice. Kad je ono u sredini siečnja god. 1331. papa Ivan XXII. udjelio bivšemu prepozitu „s. Laurentii de Hay“ u koločkoj biskupiji Jakovu de Placentia novu prepozituru sv. Martina u Požunu, a tim upražnjenu Hlajsku prepozituru namienio Hrvatu Grgi, sinu Gjure Koprivničanina, kanoniku zagrebačkomu a arcidjaku bekšinskomu, to kraj drugih ličnosti, koje imaju rečenoga Grgu uvesti u uživanje novo stečene prepoziture, spominje i našega arcidjakona Ivana², a to nam je opet dokazom, u koliko bijaše arcidjakon Ivan uvažen i u domovini svojoj i izvan nje.

Arcidjakon Ivan, kao vješt pravnik, slovio je doista u to doba u Hrvatskoj, i ne samo da je uživao povjerenje svoga biskupa i sbora kanoničkoga, kojemu bijaše članom, već i svjetovnjaci tražili su u pravnih poslovih u njega i savjeta i pomoći.

Početkom nekako g. 1288. poklonio je ban Stjepan zapuštenu svoju palaču u občini gradsko-zagrebačkoj knezu i gradjaninu zagrebačkomu Gilionu, da nagradi vjerne njegove usluge, koje mu u razno doba učinio; te ga po nalogu kralja Ladislava Kumanca uvela ova občina u zakonito uživanje ove palače.

Isti Gilion, koj je kasnije bio i sudcem u pomenutoj občini, dobio je od Pavla, sina rečenoga bana Stjepana, i drugu palaču, i to opet za velike tjelesne i novčane žrtve, koje je doprinesao za rečenoga Pavla i brata mu, tada već bana Stjepana, ili kako se

¹ Ibid. pag. 79.

² Theiner, l. c. l. p. 533.

to u listini spominje „pro quadam captivitate pro eisdem perpressa et recompensatione rerum suarum sibi et Stephano bano, fratri suo, in necessitate eorum per ipsum Gilionem datarum et expositarum“. Ovu drugu palaču posjedovao je nekoč, i to opet darom Stjepana bana, oca pomenutoga Pavla, zagrebački župan Hoduš, od kojega su ju odkupili opet Pavao i Stjepan ban pomenuti, davši mu u zamjenu četiri posjeda; a obje ove palače stajahu u gradskoj zagrebačkoj občini i to među kućom Stjepana, sina Ivanova, uz gradski zid do sgrade fratarah Dominikanah.

Po Gilionovoj smrti prodala je njegova udova Neda suglasno sa svojim sinovi Nikolom i Franjom, obje ove palače za 60 marakah gradjanom zagrebačkim Endreolu i Nikoli sinovom sir-Gerina. Endreol živio je jošte g. 1328., jer se tada spominje, da je kao predijalista uživao, uz godišnji census sedam i pol dinarab, kaptolski posjed gornju i donju Luku kod Zagreba¹.

Endreol umro je nekako oko g. 1331., a iza smrti ostao mu punoljetan sin gradjanin zagrebački Mihaljo, sa malodobnom braćom. Za ove malodobnike ili je sam Endreol na smrtnom času postavio skrbnike, ili ih suglasno sa sinom mu Mihaljem imenovala gradska občina, i to: našega arcidjakona Ivana, te gradjanina i zlatara Konstantina.

Protiva Endreolovim nasljednikom ustao je tadanji ban Mikić Prodanić, zahtievajuć od njih onu palaču, koju je nekoč Stjepan stariji, ban, poklonio Gilionu; jer ta palača da nije bila banovo vlasništvo, nego bansko; a ovaj svoj zahtjev dojavio je i kruni, označiv ujedno i Endreolovom sinu Mihalju sudbeno ročište, t. j. osminu pepelnice ili 18. ožujak g. 1332., na kojem će se i to u Višegradu pred kraljevskim sudom razpravljati ovaj priepor.

Ivan arcidjakon gorički, kao savjestni skrbnik malodobnikab, uložio je sav trud, da im se baština spasi. Prema tomu bila mu najpreča zadaća, da posakupi u jedno sve i najstarije izprave, koje se odnose na tu palaču. A to mu pošlo i za rukom. Na 9. već ožujka (1332.) nalazimo ga sa suskrbnikom zlatarom Konstantinom pred kaptolom zagrebačkim, kojemu podastrievši sve izprave o priepornoj palači, zamolio ga kao „locus credibilis“, da ih u jednu izpravu prepíše i svojom pečati ovjerovi.

Ovaj ovjerovljen prepis ponesao je sobom Mihajlo, Endreolov sin, pred kralja u Višegrad, a uza to upućen jošte po samom ar-

¹ Mon. histor. episc. zagrab. vol. II. p. 119.

cidjaku, kako tu zakonitu djedovinu pred krunom braniti ima, uspio je, te na sudu, priznav kralj pravo vlasništva rečene palače sinovom i unukom Endreolovim, dopitao ju istim „ipsi bano et eius successoribus racione dicti palatii perpetue taciturnitatis silencium imponentes“¹.

U plemenu Tolinegah, s kojim je bio arcidjakon Ivan po svojoj materi u rodu, sbile se tečajem vremena velike promjene, i to smrću dvojice njegovih članah imenito najprije Kozme, koj je ostavio nakon sebe dva malodobna sina Blaža i Antuna; a zatim Petra, koj je umro neostaviv nasljednika, dočim je preostao jedini jošte i to prepozit bački Ivan, na koga je spalo skrbništvo pomenutih malodobnikah. Al i taj prepozit, buduće da bijaše visoko već u godinah i izvan kraljevine, nije mogao preuzeti taj teret na sebe, pa ga povjerio svomu rođaku arcidjaku Ivanu. Došav indi g. 1333. u Zagreb, izjavio se na 21. ožujka pred kaptolom zagrebačkim ovako, da pošto mu je umro i brat Petar, to da je od njegova plemena malo ih preostalo, koji bi mogli valjano upravljati baštinu i njegovu i njegovih sinovacah, a naročito posjed Toplicu kod sv. Gjurja: toga radi, da se predusretne djedovinskomu razsulu, to on i svoj baštinski diel i baštinu svojih sinovacah proglašuje jednom zajednicom, a njezinu upravu izručuje arcidjaku Ivanu, koj je jedini sposoban i upravljati njom i braniti njezina prava².

¹ Izprave o Gilionovoj palači i o parbi Endreolovih nasljednikah čuvaju se u sbirci jugoslav. akademije.

² „Quod honorabilis vir, dominus Johannes bachiensis ecclesie prepositus pro se et pro suis ex fratre suo nepotibus procreatis et aliis coram nobis (i. e. capitulo zagrabiensi) personaliter constitutus asseruit, quod, cum Petro, fratre suo, de hac luce substracto, pauci iam remansissent de sua generatione, qui gubernare valerent sua et suorum nepotum predictorum iura, specialiter in possessione Thoplicza apud s. Georgium; ideo volens sibi et eisdem suis nepotibus futuro tempore utiliter providere, omnes possessiones et iura quecumque alia ac bona tam in Thoplicza, quam alias, ipsum et prefatos suos nepotes contingentes, suo et eorundem suorum nepotum nomine communicavit ad plenum et ex nunc communes esse voluit, prehabita deliberatione sufficienti cum honorabili viro domino Johanne, archidiacono de Guerehe, suo consanguineo et proximo, per cuius industriam sperabat firmiter posse se et sepedictos nepotes suos proficere tam in conservandis illis possessionibus quam etiam aliis quibuscumque; salvis semper porcionibus et iuribus, quas ipse Johannes archidiaconus et sui nepotes

Polovinom mjeseca lipnja (1333.) putujući u Napulj, bavio se Karlo Roberto u Zagrebu, kakovih sedam ili više danah; listine bar ovdje izdane datiraju se od 11. do 17. lipnja. Kako se ovdje jedna i druga jurisdikcija uprla, da izkaže kralju što veću počast, tako se opet i on jednoj i drugoj blagodaran izkazao. Što se dotiče biskupa i kaptola zagrebačkoga, to im je na njihovu prošnju potvrdio onaj razvod svihkolikih njihovih posjedah, koj su mjeseca svibnja i lipnja g. 1328. učinili i to podčubar stolnobiogradskega kaptola Blaž i kraljev povjerenik Ivahen, sin Tomin, a unuk Berivojev; al i tu potvrdu izdao je istom tada, pošto bi ju ban Mikić prije doslovce razpitao i na nju pristao. Veli se bo naročito u njoj: „magnifico tamen viro Mykelh bano tocius Sclauonie... premissa omnia articulatim diligenter examinante, annuente et ad ea consensum prebente et assensum“¹.

Druge dvie izprave, izdane takodjer u Zagrebu, tiču se obćine gradske zagrebačke, kojoj se izkazao kralj blagonaklonijim, i to s razloga, što je ista obćina prigodom prošlih kraljevih vojnicah, ukonačivanjem vojske mnogo stradala, „specialiter advertentes dampna“, veli on, „que ipsis per gentem nostram, scilicet per continuos exercitus super eodem descendentes sunt illata“, pa joj toga radi, a i u ime utvrda gradskih, „ut predictam civitatem nostram firmare valeant et in bono statu conservare“, dozvolio, da od vina, žita i soli, koje će ne samo inostranci, već tko mu drago u ovoj obćini prodavati, mogu i smiju zahtievati tržnu pristojbu, kako ju obćina sa prodavaoci uglavi; da ovoj kraljevoj odredbi, nitko prkositi nesmije².

Drugom pako poveljom potvrdio im onu povlasticu, koju je ovoj obćini podao njegov predšastnik Bela IV., a glasi, da su gradjani zagrebački oprošteni od plaćanja svih mitničkih pristojbah toli u Hrvatskoj koli u Ugarskoj³.

Jedva što je kralj ostavio Zagreb, već se gradsko-zagrebačka obćina počela služiti njegovom odredbom, t. j. počela pobirati tržnu

iuxta assertionem eciam dicti prepositi in predicta possessione Thoplicza iure hereditario et alio quocumque noscuntur habere“. — Act. conv. Lepoglav. fase. I. nr. 1. do nedavno u hrvatskom zemaljskom arhivu, a sada u Budim-peštanskom

¹ Mon. hist. episc. zagrab. vol. II. pars IV. cap. IV.

² Izvor u gradskom arhivu.

³ Izvor u gradskom arhivu.

pristojbu od vina, živeža i soli, koju je, jer ju postavio sam kralj, prozvala „postavom“.

Ali da se povratimo k arcidjakuonu Ivanu. Odkako je bio uvršten u ovo velečastno tielo, kaptol naime zagrebački, i od kako je postao biskupovim kancelarom, uložio je, kraj drugih posalah, svu svoju pravničku vještinu u to, da se urede zemljištni odnošaji, da se prema tomu stvore i shodni zakoni o dužnosti vlastelja i kmeta, ob upravi posjedah, o stegi svećeničkoj itd. Već na 1. siečnja g. 1334. stvorí kaptol, bez dvojbe ponukom Ivanovom, zakon ob uređivanju kaptolskih trsjah, koja su pojedinci držali u feud, odrediv, da tko tečajem pet godina ne obradjuje vinograde, da ih odmah izgubi i da se dadu onomu, koj ih je voljan valjano obradjevati¹.

Do god. 1334, nije kaptol zagrebački imao podpuno izradjena sbornika zakonah, po kojem bi se upravljao, do tada mu služio u svjetovnih stvarih „corpus iuris canonici“ i pojedine ustanove, koje je ili sam prema potrebi stvarao ili mu ih biskupi ili svjetovna vlast naložila; u službi pako crkvenoj zakonom mu bio tako zvani „capitularium ili collectuarium“. Svu ovu gradju, kojekuda raztrkanu, valjalo je sabrati i dovesti u red stvarni i urediti ju prema postojećemu od vjekovah usus; taj posao nije nitko drugi izvesti mogao nego čovjek, koj je i sam članom kaptola bio, a ujedno vješt crkvenomu i svjetovnomu pravu, a to bijaše doista arcidjakon Ivan, koj je, kako jur čusmo, u mnogih parnicah zastupao i kaptol i svjetovnjake. S ovim sbornikom bio je arcidjakon Ivan gotov jur g. 1334, te ga i kaptol prigodom obnove svoga činovništva t. j. „in vigilia beati Laurentii“, proglasio javno svojim zakonikom². Dakako da se u tom sborniku nespominje izrično, tko ga je uredio, a to za to ne, što taj zakonik proglašuje kaptolski sbor u svoje ime, a u takovom slučaju obično se zašuti ime sabiratelja i sastavitelja.

Ove se godine spominje jošte dva puta arcidjakonov rad u poslu što kaptolskom što biskupskom. Spomenusmo netom, da je gradsko zagrebačka občina dozvoljom kraljevom počela pobirati tržišnu pristojbu pod imenom „postave“, da što više, ona se počela uvlačiti u kaptolski posjed, koj je ležao na sjevernoj strani iste občine, koj je nekoč darovao kaptolu Bela IV, i na kojem si sagradio čvrstu

¹ Mon. episc. zagrab. vol. II. pars. IV. cap. XIX

² Ibid. p. 1

kulu, prozvanu „Popov turen“. Uvedenjem postave našao se kaptol povriedjen u svojem pravu, te odluči podići parnicu protivu ovoj občini. Glavna poluga, na koju se oslanjao bila je spomenuta jur saborska odluka od g. 1321., kojom ban Ivan sa saborom u parbi glede pobiranja pijacovine i mitnice istu dopitao kaptolu. Ovu saborsku odluku posjedovao je kaptol u jednom samo izvorniku, kojeg „propter casus formidabiles“, t. j. da se ili nezametne ili ne-izgubi nije mogao iznositi pred razne sudove: toga radi trebalo ju imati u ovjerovljenom priepisu, zato je pomenute godine poslao našega Ivana pred ostrogonski kaptol, da ju prepíše i svojom pečati ovjerovi¹.

Osim ove parnice, koju je spremao uzkrisiti kaptol proti občini gradsko-zagrebačkoj, imao je velike priepore radi ućerivanja zaostale desetine, koj je odpor jaćao neumjestnom strogosti biskupovom. Toli sam biskup, koli i ovaj kaptol imao je odluku bana Mikea, kojom na 25. oktobra g. 1328 odredio, da i kako se desetina davati mora. I ovu odluku bojao se i kaptol i biskup uručivati svojim desetićarom, pa je i za nju potrebit bio ovjerovljen priepis. Za ovu odredbu, kada ju proglasila svjetovna vlast, hotio je i biskup i kaptol, da ju ista u ovjerovljenom prepisu po drugi put i proglasi, toga radi na 21. kolovoza (1334) izhodiše u bana Mikea izaslanici Ivan, arcidjakon gorički, u biskupsko ime, a Grga, arcidjakon čazmanski, u ime kaptola, da im je pomenutu odredbu iznove i prepisati i svojom pečati podkriepiti dao².

Koliko se arcidjakon Ivan doista trudio o boljku ovoga kaptola, a osobito u to vrijeme, kada je u najvećem vrenju bio odpor proti desetini, koje ućerivanje postalo je svakim danom tegotnije, posvjedočuje nam ona odredba, koju je sam izradio i kaptolu prigodom miene njegovih činovnika ili „in vigilia festi beati Laurentii“ predložio, a kaptol ju je jednoglasno primio kao „formam constitucionum per venerabiles viros capitulum nostre ecclesie memorate editarum, manu, ut apparebat, discreti viri domini Johannis, archidiaconi de Guerche, conscriptam“, kojom se prihvatilo, da se vinska, žitna, mitnička i brodarska desetina iznajmi najpovoljnijemu nudiocu.

Ovaj novi statut (koj je potvrdio i biskup zagrebački Ladislav de Kobol g. 1337), određuje: da se u iznajmljenju kaptolskih de-

¹ Act. Cap. ant. fasc. 10. nr. 47.

² Liber privileg. episc. zagrab. fol. 16. 19. U nadbiskup. arkvu.

setinah dade prednost onomu od nudilacah, koj će u izdašnjoj svoti bar dvie marke više obećati nego ostali natjecatelji; za nezatnije svote dosta je, ako i četvrt marke viška obreće. Zatim, da se nikomu neima iznajmiti desetinski prihod buduće godine, ako li nije podmirio zaostatak od prošle godine, a najmovina da se ovako plaća: prva četvrt o božiću, druga o vazmu, a ostalo, kad iztiče najamni rok. Ako li se najamniku u ono vrijeme, dok drži najam, nanese kakova šteta bilo to ljudskom silom bilo prirodnom, to nije dužan platiti podpun najam, već od onoga samo što je pobrao; nije li se obvezao, da će i u tih slučajevih izplatiti podpuni najam. Buduć, da je u prvanja vremena bilo mnogo svadje i neugodnostih sa najamnici, pošto najamna ročišta nebijahu tačno označena, to se ovim određuje: da se desetina vinska, i to kotara zagrebačkoga, goričkoga, bekušinskoga i zagorskoga, te prihod županije sisačke i topličke iznajmljuje od dana pred Jakobovom do Lovrinja ili od 24. srpnja do 10. kolovoza, i to samo u sakristiji stolne crkve ili pred crkvom do večeruje i povećernje. Zatim da se pijacovina i mitnica zagrebačka i kašinska daje u najam samo od Lovrinja do Stjepanja ili od 10. do 19. kolovoza, napokon, da se vinska zagrebačka desetina može iznajmiti i do osmine Stjepanja ili do 27. kolovoza, bude li pako dozrelo groždje pred Stjepanjem, to će najamnini biti posljednji rok predvečerje ove svetkovine. Razumieva se pako, da je najamnik dužan najmovinu tačno plaćati, i da pojedine kotare može dobiti u najam samo jedan a najviše dvojica, a tim da se prepreči, da najamnici kaptolskoga prihoda nebi ustupili svoj najam podnajamnikom¹.

Ali je bilo i drugih jošte oekonomskih zapriekah, koje su mnogo priećile materijalni razvitak ovoga sbora, a to bijaše nemar pojedinacah u obradjivanju svojih predijah i svojih trsjah. Doduše, da su kmetovi, koje je kanonik ili dobio sa svojim predijom ili ih ondje naselio, dužni bili svomu gospodinu obradjivati zemlje i trsja i to u proljeće morao je svaki kmet orati dva dana, zasijati zob, oplieviti ju, dva dana žeti ju i spremiti u štagalj, a kada ju na trošak gospodarov izmlatio, morao ju na svoj trošak dopremiti u Zagreb ili onamo, kamo je gospodar zapovjedio; na jesen opet morao je dva dana orati za pšenicu i drugi usjev, a kada je dozrio, pokupiti ga i dopremiti svomu gospodaru. Istim načinom morao je kinet svomu gospodaru obraditi i vinograde t. j. dva

¹ Mon. epise zagrab. vol. II. pag. 31.

dana rezati, dva dana okapati, dva dana koliti, dva dana prekapati, dva dana čistiti rozgve i privezavati ih, i dva dana kopati ga po treći put; povrh toga morao je jošte svaki kmet postaviti u trsje gospodarevo sto kolacah. Kmetovi bijahu dužni pobrati groždje, izprešati ga što bolje mogu i širu dopremiti u Zagreb ili kamo im je gospodar naložio. Kmetovi bijahu takodjer obvezani dva dana kositi travu, posušiti ju i sieno dovesti, kamo im je zapovjedio gospodar. S druge opet strane bijaše dužan gospodar hraniti kmeta u one dane, kada je zanj radio, a hranio li se sam, bijaše mu dužan platiti na dan pol dinara; za vrieme berbe obično dobivali su kmetovi od svoga gospodara govedinu, a oni, koji su vozili širu, bijahu podvoreni kruhom i mesom, no za to morali su kmetovi prehraniti gospodareva špana, koj je nadzirao berbu. Od kmetskoga prirasta žitnoga ili vinskoga mogao je zahtievati gospodar ako mu bilo nužno, jedan dio, nu taj dio morao je biti manji od desetine¹.

Dakako da se mnogi kanonici strogo držali obvezah, koje su im kmeti bili dužni, ali zanemarivali su onih, koje su imali oni opet spram kmetovom, da što više opterećivahu ih prekorednimi radnjami i nameti, pa su tako prisiljeni bili kmetovi bježati od svoje zemaljske gospode, i tim su opušćavala predija; toga indi naloži mjeseca rujna g. 1336 biskup Ladislav de Kobol, da kanonici neka uznastoje, da im se predija pomnožaju kmetovi, da ih obradjuju i štede tako, da oni, koji ih iza njih nasliede, budu se veselili a ne tužili na svoje predšastnike; toga radi umrie li koj kanonik, koj je svoje predijalno trsje il zapustio il odtudjio: to da mu se iz ostavštine kupi za nasljednika novo valjano obradjeno trsje, ili ako bi pokojnik imao vlastito trsje, da se ovo preuzme za njegova nasljednika. Svakoga pako kanonika, koj bi na prediju tlačio il globio svoga kmeta, kada se to dozna, dužan je generalni vikar prisiliti, da povrati, što je kmetu nepravedno oteo².

Bez dvojbe, da je i u ovaj nalog uticao arcidjakon Ivan, pa po svoj prilici, kad nije sam osobno prodrieti mogao š njim u kaptolskom vieću, da se je utekao samomu glavaru, da ga on provede.

U koliko se arcidjakon Ivan trudio u novoj parnici, koja je nastala medju kaptolom i obćinom gradsko-zagrebačkom radi „postave“, u toliko je on kao pravnik na sudovih zastupao i stranke,

¹ Mon. episc. zagrab. vol. II. pag. 23.

² Ibid. p. 68.

kad su ga za to zamolile. God. 1336. koncem travnja nalazimo ga u Višegradu, gdje na sudu pred stolnobiograđskim prepozitom i delegiranim sudcem od apostolske stolice, Totimirom, zastupa pečujškoga biskupa Ladislava u parbi, koja se porodila među njim i pavlinskim redom njegove dieceze poradi vinske i žitne desetine, koju je taj biskup zahtijevao „de eorum terris et vineis tam acquisitis quam quas propriis eorum laboribus et sumptibus excolunt“; dok se nije napokon ta parba odustajom biskupovom i smirila¹.

Sljedeće godine spominje se opet arcidjakon Ivan, gdje zastupa pred kaptolom zagrebačkim domaću plemenitu obitelj Bekinu. U XIV. vijeku obitelj Beke ili Benka, koja se pisala „de Gorbouok“ i koja je imala svoje posjede na Grabrovnici u županiji križevačkoj, bila je na glasu; dapače jedan njezin član bijaše u to doba kraljevim tovarnikom, kojemu je za vrijeme desetinijske bune namienila kruna vrlo tešku zadaću uzpostaviti naime crkvu zagrebačku u njezino pravo. I drugi njezin član na ime Toma, sin Bekin, bijaše kastelanom u Stjeničnjaku, gradu tadanjega bana Mikea. Ovomu Tomi i njegovoj braći Andriji i Ivanu poklonio taj ban mjeseca ožujka g. 1337 za vjerne njihove službe posjed na potoku Radčici u županiji križevačkoj, zamoliv ujedno časmanski kaptol, da učini razvod medjah, pa kad nitko tomu daru protuslovio nije, to je na temelju banove darovnice uveo taj kaptol rečene dostaoce u zakoniti posjed.

Na istoj Radčici bili su posjednici druge polovine njezine i to: Ivan, Nikola i Drat sinovi Samsonovi, te Stjepan, Mihalj i Korrardo sinovi nekoga Tome. Da Bekini sinovi svoj posjed zaokruže i predusretnu svakomu sukobu, koj bi u buduća vremena nastati mogao između medjašnjakih, to su od rečenih sauživateljah odkupili ovu polovinu izplativ im za nju pred časmanskim kaptolom dvadeset i dvie marke. Cijeli ovaj postupak i sve izprave, koje se na nj protezale, povjere obje stranke arcidjaku Ivanu, da im pred kaptolom zagrebačkim kao vjerodostojnim mjestom priskrbi i pravnu vrijednost².

Medjutim tekla je parnica među kaptolom i obćinom gradsko-zagrebačkom o pravu na „postavu“, skopčana s velikim troškom i

¹ Nagy Imre. Cod. dipl. Hung. Audegavens. v. III. p. 306.

² N. R. A. fasc. 1508, nr. 10 i 11 nedavno u našem zemalj suda u budimpeštanskom arhivu.

tegobami. U toj parbi oslanjao se kaptol na staro pravo podijeljeno mu od pokojnih ugarskih kraljevah i na odluku domaćega sabora, dočim se grad upirao na pravo, koje mu podao živući kralj, i to onaj kralj, koj mu zahvalno priznao velike žrtve, koje je podnio češćim ukonačivanjem njegove vojske; koj je ne samo odredio odlukom od mjeseca novembra g. 1335, da mu se gradi u njegovoj sredini kraljevski dvor, za onaj slučaj, kad će se baviti u ovih kraljevinah, dapače pristao i na njihovu želju, da se ulaz u gradsku utvrdu do te palače onako gradi, kako su sami građani protiva odredbi banovoj to zahtievali¹. Isti kralj ih je i drugom odredbom, izdanom istoga dana i godine, oslobodio od davanja viuskih čabarah od pojedinih gradskih trsjah, koju daću nametnuo im ban Mikić u ime uzdržavanja gradske posade². U odluci glede ove parnice bilo je vrhovno sudište u velikoj neprilici, pa je pručim strankam svjetovalo, da se nagode, a taj čin izvedoše na 28. travnja g. 1339., te se občina odrekla pobiranja „filjarščinu“; občina prepušta ujedno da kaptol pobira i na dalje tribut u gradskih selih, izuzam od onih gradjanah, koji bi se ondje naselili. Isto tako srušiti će ova občina i onu sgradu, koju je stavila na kaptolskom dielu do „Popovoga turna“, dočim je opet obrekao kaptol, da građani mogu i na dalje uživati trsja u

¹ Dotična listina veli ovako: Karolus . . . dilecto sibi . . . Mikeh bano tocius Sclauoniae salutem . . . Noveritis, quod quamquam nos in civitate nostra castri montis Grecensis de Zagrabia iuxta murum domum regalem per vos fieri et preparari iussissemus, quam omnino fieri volumus in eadem, tamen magne porte preparationem, quam dicti cives nostri vos velle facere prope ipsam nostram domum, dicunt nobis per eorum nuncios humiliter nuntiantes: nolumus magnam portam sed portellam, per quam unus equus exire vel intrare valeat sine lesione, preparari. Quare precipimus vobis firmiter per presentes, quatenus magnam portam in ipso loco parare nullatenus faciatis, sed parvam portam, prout diximus, inibi fieri facientes; custodientes per omnia et caventes, quod nec per vos nec vestros officiales hospites nostros de eadem in ipsorum iuribus perturbetis eorum libertates infringendo. Arkiv za pov. jugosl. knj. I. str. 201.

² Karolus . . . Mykeh bano . . . Noveritis, quod Franciscus iudex et Lambinus quondam iudex civitatis nostre castri montis Grecensis de Zagrabia . . . nobis proposuerunt conquerentes, quod vos super ipsos et de eorum vineis pro usu castri singulas mensuras vini, que cybrion vocantur, exigere voluissetis et adhuc peteretis: quare fidelitati vestre firmiter precipientes mandamus, quatenus ipsos cybriones vini super eos, si ipsi prius non solverunt nec dederunt, recipere seu exigere nullatenus presumptis. . . Izvor u ark. sl. kr. grada Zagreba.

njihovom Bukovcu, ali da moraju od kaptola zamoliti nove izprave ili gorne liste; napokon, da neće niti jedni ni drugi uvadjeti u buduće nikakvih novotarijah, već se međusobno ljubiti¹.

Medjutim arcidjakon Ivan podigao novu i dugotrajnu parnicu, koju je vodio u obrani kaptolskih i svojih pravah. U početku ove razprave spomenusmo, da je arcidjakonat gorički graničio s jedne strane sa krbavskom g. 1185 utemeljenom biskupijom, a s druge strane ili u kotaru metličko-žumberačkom sa pokrajinom Kranjskom. U jednom i drugom kotaru ovoga arcidjakonata, za ono doba, kada je Karlo Roberto vojevao da skrši moć hrvatskoga plemstva; ili kako se u spomenicili naprosto veli: „tempore manifestarum guerarum in regno Hungarie“, osvojio je i pobirao za sebe krbavski biskup Franjo podpunu desetinu pripadajuću kaptolu i arcidjakonu goričkomu od župne crkve sv. Gjure, te njezinih selah: Hebečke i Mostićah, koja su bila s onkraj Mriežnice; zatim u Cesti, Premišlju i Mostih s ovkraj Mriežnice, te od župljanah župne crkve sv. Marije u Gradcu preko potoka Dobre, i desetinu župnih crkva sv. Kriza u Gaju i sv. Martina u Kladuši. Na drugoj opet strani ili u kotaru metličko-žumberačkom posvojiše takodjer desetinu Črnomaljski križari.

Protiva ovoj nepravdi, kojom se vriedjalo ne samo kaptolsko pradávno pravo, već i išlo za tim, da se ova potonja sa Kranjskom pogranična mjesta s vremenom otmu i izpod hrvatske krune, to je u ovom pitanju, koje u koliko je bilo političke naravi, nije se od nosioca državne vlasti za to mnogo hajalo, da se obrani: to u koliko je bilo ono crkvene naravi, kad nije kaptol mogao uspješno djelovati, obratio se na najviši crkveni sud, na samoga papu.

U drugoj nekako polovini g. 1338 odasla u to ime kaptol u Avignon svoja dva člana, i to biskupova glavnoga vikara Jakova i našega arcidjakona Ivana, da se tadanjemu papi Benediktu XII prituže na ovih povredah i da mu se izruče u zaštitu.

Na pritužbu kaptolskih izaslanikah naloži papa pismom od 4. marta g. 1339, topuskomu opatu Ivanu, da povede iztrag u ime rimske stolice, a pronadje li, da je što odtudjeno od crkve zagrebačke, da istoj povrati; a svakoga, koj bi se protivio povratiti, što je oteo, da izobči².

¹ Mon. hist. episc. zagrab. vol. II. pag. 136. 137.

² „Quatenus ea, que de bonis ipsius ecclesie alienata inveneris illicita vel distracta, ad ius et proprietatem eiusdem ecclesie legitime revocare procures. Contradictores per censuram ecclesiasticam appellatione postposita compescendo“. Act. Cap. Ant. fasc. 13. nr. 103.

Ovaj papin nalog na topuskoga opata Ivana stignuo je iz Rima u Zagreb, i bio uručen kaptolu, koj ga opet dostavio opatu u Topuskom po svojem članu, kanoniku lektoru i biskupovom generalnom vikaru Jakobu, koj je zamolio opata, da odmah povede iztragu.

Prema tomu indi pozove opat ručnim pismom i to posebice Krbavskoga biskupa Franju, a posebice praeceptora crnomaljskih Križarah, Hinka, te kaptol zagrebački preda se u topuski samostan označiv im ročište osminu svetka Male gospoje ili 15. septembar.

Kaptol zagrebački odazvao se ovomu pozivu, te poslao u Topusko dva svoja člana, i to: prepozita Jakova, da ga zastupa proti krbavskom biskupu, i arcidjakona našega Ivana, da ga brani proti nasilju crnomaljskih križarah. Ali kad obtuženici niti osobno nisu došli na uručeno ročište, niti poslali svoje zamjenike: to jedan i drugi punomoćnik zahtievao je u opata Ivana, da odredi za jednoga i drugoga krivca posljednje ili odrješito ročište, i to osminu svih svetih ili 8. novembar, pak nedodju li ni na ovo, da postupa proti jednomu i drugomu „*tanquam contumacem*“.

Prema tomu zahtjevu ustanovi opat Ivan peremptorno ročište, koje se ima držati u Zagrebu u osmini svih svetih ili 8. novembra, i to, krbavskom biskupu odredi da se ima ročiti u slobodnoj kr. obćini gornjega grada „*propter copiam peritorum*“, a preceptoru crnomaljskih križarah samostan zagrebačkih Cistercitah.

Topuski opat je u obrećeni rok stignuo doista u Zagreb i odsio u klostru ovdješnjih Cistercitah; ali krbavski biskup, badava očekivan, ipak došao nije. Toga radi već prvi dan ročišta ili 8. novembra uloži pred topuskim opatom, koj bijaše u tom priporu „*index unicus a sede apostolica delegatus*“, arcidjakon Ivan ovakov prosvjed: da pošto desetina goričkoga arcidjakonata ili desetinjski njegov prihod od prastarih vremenah i po arcidjakonskom pravu pripada meni u ime crkve zagrebačke, ali pošto krbavski biskup pobira sada taj desetinjski prihod i to od župljanah župne crkve sv. Gjurjga i od njezinih selah Hebečke i Mostićah, koja se nalaze s one strane Mriežnice, kao takodjer od selah: Ceste, Premisla i Mostah koja su s ove strane toga potoka, te u župljanah župne crkve bl. d. Marije u Gradeu, preko potoka Dobre, kao takodjer od župljanah bivše nekoć župne crkve sv. Križa u Gaju, a danas župe sv. Martina u Kladuši, koja sva mjesta u obsegu su biskupije zagrebačke i u goričkom arcidjakonatu, a krbavski si ju biskup svojata od najnovijega vremena i to od kako je ugarski kralj ugušio odpor u ovih krajevih; dapače proti bogu i svakom pravu i na

uštrb crkve i kaptola zagrebačkoga prisvaja si on u ovom arcidjakonatu i duhovnu vlast, premda su dotični župnici svećenici samo zagrebačke dieceze, te oni, i to samo kao takovi imaju ovdje duhovnu pastvu: s toga u ime crkve i kaptola zagrebačkoga i u svoje moli opata Ivana, da krbavskomu biskupu zabrani, ne samo izvršivanje svake duhovne vlasti u ovom kotaru, već i svako pobiranje crkvene desetine, te jedno i drugo da povrati crkvi, kaptolu i njemu¹.

Poslje ovoga prosvjeda, očekivao je papinski delegat opat Ivan, jošte tri dana krbavskoga biskupa, pa kada došao nije, to na 11. novembra „de peritorum et proborum consilio“, dosudio i duhovno pravo i desetinu u ovom priepornom dielu arcidjakonata goričkoga crkvi i kaptolu zagrebačkomu, a po tom arcidjakonu Ivanu.

Što se dotiče drugoga okrivljenika, praeceptora naime črnomaljskih križarah Hinka, on je doista došao osobno na 8. novembra na ročište u Zagreb, u samostan cistercijski. I proti ovomu podnesao zastupnik kaptolski naš arcidjakon Ivan pismenu pritužbu, u kojoj veli: da pošto desetina metlička poput ostale desetine arcidjakonata goričkoga pripada od prastarih vremenah „ex institutione et ordinatione antiqua“ kaptolu zagrebačkomu, s razloga, što biskup zagrebački bere ondje desetinjsku četvrtinu, jer tamošnje crkve

¹ „Quod cum decimacio dicta de Goricha seu redditus decimales de eadem ad ipsum capitulum et me ex ordinatione antiqua, cuius non exstat memoria, et iurisdicatio archidiaconalis ad me pertineat, nomine ecclesiae zagrabiensis, dominus Franciscus episcopus Corbaviensis a parochianis ecclesie s. Georgii de villis et earum pertinentiis, scilicet: Ebethca et Mostiche vocatis, ultra fluvium Mreznicha constitutis; item similiter de villis Chozcha, Premisel et Moodsth nuncupatis ex ista parte eiusdem fluvii existentibus. Item, a parochianis ecclesiae b. virginis de Gradech ultra fluvium Dobra constitutis; item a parochianis ecclesie s. Crucis de Gay olim, nunc autem ecclesie s. Martini in Cladussa existentibus pure infra terminos dyoecesis ecclesie zagrabiensis in archidiaconatu de Goricha constitutis percipit decimas ab aliquibus suis temporibus, tempore manifestarum guerarum, que novissimis temporibus quantum ad dominum regem Ungarie in illis partibus sopite sint, usurpatas et iurisdictione spirituali archidiaconali similiter usurpate utitur, contra deum et iusticiam et in grave preiudicium zagrabiensis ecclesie et capituli eiusdem ecclesie et meo, ratione premissorum, quamvis adhuc parochiani ecclesiarum earumdem supradicti sepeliantur in eorum cimiteriis sicut prius et a curatis dietarum ecclesiarum omnia percipiant ecclesiastica sacramenta, ratione quorum et decime persolvuntur et spiritualis iurisdicatio retinetur“. Act. Cap. Ant. fase. 13 nr. 103.

spadaju pod biskupiju zagrebačku, a to da praeceptor črnomaljskih križarah i njegova subrača „tempore manifestarum guerarum in regno Hungarie“ posvojiše, da ju beru proti bogu i svakomu pravu, a na veliku štetu crkve i kaptola zagrebačkoga. S toga on ulaže protiva tomu prosvjed, i moli opata, da zabrani križarom pobiranje desetine u onom kotaru sve do župne crkve sv. Stjepana kralja u Seniču (de Zemeh), a oдавде, kako ide ravno gorska granica prema sjeveru do župnih crkva u Sihenštajnu, Žumberku i Gračanih¹, koje sve podpadaju pod biskupiju zagrebačku.

Protiva ovomu arcidjakonovu prosvjedu, kad črnomaljski preceptor prigovoriti nije mogao, niti ga pobiti, da ipak parbu otegne to zamoli papinskoga delegata opata Ivana, da neizreče osude, već da mu dozvoli, jošte jedno i to odrješito ročište, na kojem da će odgovoriti na pritužbu arcidjakonovu, pak mu i to privoljom samoga arcidjakona ustanovljeno bilo posljednje ročište, naime osmina sv. Ivana ili 1. srpanj g. 1340.

Ali preceptor Hinko niti je na novo ovo peremptorno ročište osobno došao, niti je po punomoćniku poslao kakov protuodgovor, Toga radi topuski opat Ivan u samostanu zagrebačkih Cistercitah „de consilio peritorum et proborum“, osudio je na 5. srpnja 1340 črnomaljske križare, dopitav pravo desetkovanja u kotaru metličko-žumberačkom kaptolu zagrebačkomu².

Medjutim umro je krbavski biskup Franjo, a nasliedio ga Radoslav. Novomu ovomu biskupu bijaše bez dvojbe poznat celi razvoj parnice o kladuškoj desetini, ali on učinio se prema tomu sasma neviešt, te ju pobirao, kao i njegov predšastnik.

Osudom papinoga delegata topuskoga opata Ivana, bilo je, kako čusmo, krbavskomu biskupu prepovjedjeno desetkovanje jednoga diela goričkoga arcidjakonata, pak sada, kad se biskup Radoslav na to ni najmanje osvrtao nije, bijaše prinužden arcidjakon Ivan, obratiti se opet molbom na opata Ivana, da njegovoj osudi bude i udovo-

¹ Kotar Gračani (po svoj prilici današnji sv. Križ kod Kostanjevice i prijedjel oko Mokricah prema Čadežu sjeverno-istočno od Žumberka) nije tada faktično već podpadao pod biskupiju zagrebačku i arcidjkonat gorički, jer se odružio od nje za banovanja Stjepana Babonega oko g. 1313, kako je to našem arcidjakonu Ivanu pripoviedao arcidjakon bekiški Dimitrija, bivši nekoč kao svjetovnjak kancelar banov. — Mon. hist. episc. zagr. vol. II. p. 93.

² Mon. episc. zagr. vol. II. p. 48—50.

ljeno. Prema tomu odpisa opat na 6. listopada g. 1341 biskupu Radoslavu ovako: Poznato će biti vašemu otčinstvu, da smo od netom, naime za dobe velečasnoga oca gospodina Franje, vašega predšastnika, uveli mi ili bolje rekuć uvela je u našoj osobi rimska stolica kaptol zagrebački u uživanje desetinskoga prihoda od župljanah župne crkve sv. Martina u Kladuši, te od njezinih seljanah u selih: Hebetskoj, Mostićih, Cesti, Premislu i Mostecu, kao takodjer od župne crkve sv. Gjurgja u Hutini (de Chunaneh) i da je častnomu gospodinu Ivanu arcidjaku goričkomu pravno dopitan bio taj posjed i duhovna arcidjakerska vlast u tih župah, kako se to obširno nalazi u naših sudbenih spisih. Sada pako otče! kako doznadosmo iz pritužbe rečene gospode kaptola i goričkoga arcidjakerskoga, da vi, znajući za sve to ipak ste ove godine ućerivali desetinu od župljanah bl. Marije i sv. Gjurgja, na veliku štetu i kaptola i dotičnoga arcidjakerskoga, prezrievši u tom i vlast papinsku i sv. rimske crkve, u čem vas vrlo sažaljujemo. Toga radi nalažemo vam apostolskom vlasti, koja je nam povjerena, da u roku od trideset danah, kad primite ovo pismo i to računajući 10 danah za prvo ročište, a 10 za drugo, a napokon 10 za treće ili za odrješito, opominjemo vas, da nepriećite ni župljane pomenute župe ni njezine seljane kod plaćanja dužnosti toli kaptolu koli dotičnomu arcidjaku. pa da se ni vi niti tko drugi u imenu vašem nepodstupi ondje pobirati ikakove desetine. A onu, koju ste jur uzeli, da kaptolu i goričkomu arcidjaku podpunce povratite u roku, kako vam ga označismo; učinite li protiv tomu, to znajte, da kako žudimo s vami blago postupati, to vas sada već bratski opominjemo, da, uzprkosite li, ovim vam pismom uskraćujemo svako izvršivanje biskupske službe (usum pontificalis ministerii), pak ako li se i uslied toga nepokorite u roku od trideset danah, to vam u ime apostolske stolice prepoviedamo i ulaz u crkvu; a neodazovete se ni tada, to vas za trideset opet danah po podieljenoj nam vlasti i izobćiti ćemo¹.

Uz ovo pismo, koje je napisao topuski opat krbavskomu biskupu, kao opunovlašteni od rimske stolice sudac u ovom prieporu, priklopio je i drugi list doslovce jednakoga sadržaja, ali s tom samo razlikom, što se pod ovo drugo pismo podpisao Gjuro, kanonik vacki i podarcidjakon, sa primjetbom, da je i on bio prisutan, da se sve tako sbilo, kako pomenuti opat piše: „Ego Georgius cano-

¹ Act. Cap. Ant. fasc. 13. nr. 103.

nicius waciensis et vicearchidiaconus, . . . omnia premissa affirmo illo modo pertecisse“¹.

Ovaj ultimatum nosio je biskupu Radoslavu Gjuro podarcidjakon podgorski i medjuriečki, i predao ga, kako sam svjedoči, u vlastite ruke na dan 8. novembra, ili u četvrtak pred Martinjem, boravećemu tada u Modrušah u gradu kneza Dujma Frankapana, u prisuću Tome, Vida i Ladislava, kapelanah biskupovih. te kneza Dujma Frankapana i njegova sudca Nikole².

Ni ova, ako i stroga, opomena nije se ni malo kosnula krbavskoga biskupa, on bo ostao je kod svoga, pa toga radi morao se napokon poslužiti topuski opat danom si vlasti od apostolske stolice, te je izbacio biskupa Radoslava. Ovo izbaccenje proglasi on na 1. ožujka god. 1342. sljedećim pismom: „Ivan, opat topuski i delegirani sudac apostolske stolice. Predragim u Hristu svim i pojedinim svećenikom i duhovnim pastirom biskupije zagrebačke i ostalim crkvenim osobam pozdrav, i da ovaj naš i bolje rekuć apostolski nalog posluhnu. Pošto gospodin Radoslav, biskup krbavski, ondježnju i okolišnu desetinu, kako se to nalazi u naših iztražnih spisih, koja pripada kaptolu zagrebačkomu, nepravedno pobira, te ga uslied toga i ne davuo izbaccismo; ali pošto on to naše izbaccenje na prezir sv. matere crkve tvrdovrato odbija, to Vam kriepošću sv. pokornosti i pod kaznu izbaccenja apostolskom udijeljenom nam vlasti strogo nalažemo, da rećenoga g. biskupa Radoslava u Vaših crkvah prigodom sv. mise pred sakupljenim narodom svake nedjelje i svetka javno proglašete izbaccenim, dotle, dok se istinito nepokaje i odredbi našoj nepokori te nezamoli u nas odricccenje. Većega pako jamstva radi prepis ove naše odredbe pribijte i na crkvena vaša vrata“.

Ako, kako ćemo doznati, biskupa Radoslava nije ni to pokorilo; to je arcidjakon Ivan prinužden bio nastaviti ovu parnicu.

U ime priznanja njegovih zaslugah u ovoj parnici, gdje je odlučno vojevao, da se crkvi zagrebačkoj oteto vrati, imenova ga biskup Ladislav de Kobol, po smrti Jakova, generalnoga mu nekoć vikara, na mjesto njegovo g. 1343. svojim generalnim vikarom „in spiritualibus et temporalibus“.

Osim parnice, koju je vodio arcidjakon Ivan za desetinu goričkoga kotara, utekoše se u njegovu obranu i zaštitu njegovi nećaci

¹ Ibid.

² Ibid.

t. j. svećenik Blaž i svjetovnjak Antun, sinovi Kozmini, bivšega ujaka samoga našega arcidjaka. Spomenusmo jurve, da je god. 1333. postavio prepozit bački Ivan našega arcidjaka skrbnikom malodobnih za tada rečenih nećakah, izručivši mu u upravu njihovu baštinu ili djedovinu plemena Tolinegah na potoku Toplici, kod crkve sv. Gjurgja. Od ove djedovine imala bi pripasti jedna četvrtina našem arcidjaku i to kao materinstvo, Isa bo, sestra Kozmina, bila je mati arcidjaka; no on, da neošteti nećake, poklonio im taj njemu pripadajući diel. Spomenusmo takodjer, da je na potoku Toplici uz Tolinege bilo više suposjednikah, a ti se u ovo najnovije doba dieliti počeli. Jedna bar izprava i to od g. 1344. spominje takovu diobu te veli, da je čazmanski kaptol na poziv križevačkoga župana Pavla, „castellani de Meren“, odaslao sa županijskim povjerenikom Ivanom, sinom Fabijanovim, svoga sučlana kanonika Ivana, koji da su prisustvovali kod diobe posjeda na potoku Toplici, koj posjed dielili su Pavao i Gjuro, sinovi Abrahamovi, i Petar, sin Stjepkov, pa da je u toj diobi iztočna polovina toga posjeda sa polovinom crkve sv. Jurja dopala Pavlu i Gjuri; zapadnu pako takodjer sa polovinom crkve i cimitera da je dostao Petar, sin Stjepkov¹. U takovih diobah mogli su nastradati obično sumedjašnici, nije li bio prisutan čovjek i vješt pravu i poznavajući medjaše, pa upravo toga radi pomenuta dva nećaka arcidjaka svećenik Blaž i Antun, da si za svaki slučaj obezbiede djedovinu, to na 23. julija g. 1343. pred čazmanskim kaptolom svoj cjelokupni posjed, sastojeći od trih četvrtinah otčinstva i poklonjene im po arcidjaku Ivanu pripadajuće mu u ime materinstva četvrte četvrtine, povjeriše i izručise na ruke našega arcidjaka, da ga upravlja i brani pred svakim sudom, a naročito banskim, a oni da u napried pristaju na sve, što će učiniti il arcidjakon Ivan ili njegov zamjenik².

¹ Izvor u jugosl. akad. Spisi arkiva Keglevićkoga.

² „Quod Blasius sacerdos et Anthonius, filii Cosme, filii Wlk, filii Tuusk, de genere Tholineg, nepotes domini Johannis, archidiaconi de Gnerche, venerabilis in Christo patris, domini Jacobi, dei et apostolice sedis gracia episcopi zagrabiensis in spiritualibus et temporalibus vicarii generalis, ad nostram (i. e. capituli chasmensis) personaliter accedentes presenciam, sunt confessi: quod dominus Johannes archidiaconus ratione quarte filialis domine Yse, filie predicti Wlk, matris sue, (quam) optinebat in possessione Toplichia ad s. Georgium, ipsum hereditarie contingentem, suam porcionem plenariam cum suis utilitatibus et pertinentiis universis (eisdem condonasset), et ideo iidem Blasius et Anthonius eiam

Ne dugo za tim nalazimo našega Ivana sa dekanom Dimizijem kao kaptolske zastupnike na saboru, koj je na 8. kolovoza (1343.) sazvao u Križevce ban Nikola. Već početkom ove godine t. j. na 13. siečnja stvorio je kaptol sa obćinom gradsko-zagrebačkom cjenik, po kojem se u Zagrebu pobirala pijacovina, mitnica i obrtna daća¹; ali je jošte preostalo urediti u kraljevini, kako i gdje se tridesetnica za kraljicu pobirati mora, pa se toga radi na tom saboru razpravljalo o tom. Od obćinarah naime zagrebačkih počela se u najnovije vrijeme zahtievati tridesetnica i to od voska, kožah, svinjah, životinje i druge robe, koja se iz Zagreba ili iz kraljevine uvozila u Mljetačku, u Njemačku ili u druge pokrajine. Gradjani zagrebački, povriedjeni tim u svojem prastarom pravu, pritužili se kraljici po svojem sudcu Nikoletu. Da se ovo pitanje rieši, naložila je kraljica banu Nikoli, da on tu stvar sa saborom razpravi. Prema tomu uzpisa ban iz Modrušah na 2. srpnja modruškomu knezu Dujmu Frankapanu (jer se tridesetnica pobirala i u Modrušah) i kaptolu zagrebačkomu, da ga izvieste, kako se i od kojih stvari tridesetnica plaća. Iz izvještajah jednoga i drugoga doznao je ban, da se tridesetnica pobira od sukna, robe i životinjah, što dolazi iz Mljetakah, Njemačke i drugih pokrajinah u Zagreb ili u Hrvatsku, ne pako od onih, koja se iz Zagreba ili iz ove kraljevine izvoze. Zatim, da se tridesetnica plaća samo u zlatu i u srebru, i da je domaće svećenstvo oprošteno od tridesetnice, osim ako koj svećenik poteže robu izvan kraljevine, da ovdje njom trguje. Ova obadva suglasna izvješća odobrio je i pomenuti sabor².

Osim toga razpravljalo se u tom saboru i pitanje o posjedu Vorboni, u koju razpravu utjecao je i naš arcidjakon Ivan. Poročila se naime parnica medju Stjepanom, sinom Ivanovim i Ivanom sinom Markovim, a unukom Pužinim s jedne, a s druge strane

ipsum in eorum porcionibus possessionum recuperandis, manutenendis, gubernandis et conservandis constituerunt et fecerunt procuratorem eoram quovis iudice et specialiter in presencia domini Nicolay bani tocius Sclanonie, dantes eciam et concedentes eidem domino Johanni archidiacono potestatem alium vel alios loco sui substituendi, revocandi quociescumque videbitur sibi expedire; volentes presens procuratorium durare, quamdiu placuerit domino archidiacono supradicto ratum et firmum habituri, quidquid idem archidiaconus vel suus substitutus vel substituti fecerint vel procuraverint in premissis“. Izvor u jugosl. akad. Kegljevićeva sbirka.

¹ Mon. histor. episcop. zagrab. vol. II. pag. 20—21.

² Izvor u arhivu grada Zagreba.

Stjepanom i Akušem, sinovi bana Mikea, glede posjeda Vorbone, na kojem stojaše kapela sv. Tome. Sakupljeno plemstvo na tom saboru izjavilo je, da su ban Mikić i njegovi sinovi silovito posvojili Vorbonu. Ovu izjavu plemstva potvrdio je i arcidjakon Ivan, veleć da je doista Vorbona silovito posvojena, i da ju osvajači ni na samu kraljevu zapovjed nehtjedoše povratiti, primietiv, da ipak nezna za stalno, imadu li Mikićevi sinovi glede Vorbane vjerodostojna pisma, pa s toga zahtieva od njih, imadu li izprave, da ih iznesu pred ovaj sabor. Na to ustade Stjepan, sin Mikčev, i odgovori, da je Vorbona doisto zakonito im poklonjen posjed, te predoči i razne izprave, a naročito pokaza darovnicu fratra Bernarda, prepozita bl. d. Marije u Glogovnici od g. 1343., kojom isti prepozit suglasno sa svojom braćom poklanja banu Mikeu i njegovim sinovom: Stjepanu, Akušu, Lorandu, Ladislavu i Nikoli za vjerne njihove službe posjed Vorbonu sa svimi pripadci onako, kako ju uživao glogovnički samostan; ali da će morati plaćati od nje obični census. Iz ove i drugih takodjer podastrih izpravah uvjerio se napokon sabor, da su sinovi Mikčevi doisto zakoniti posjednici Vorbone, te im ju i dopitao¹.

Kada se u jednom i drugom kotaru arcidjakonata goričkoga uzvitlao velik odpor o davanju desetine kaptolu zagrebačkomu, a dotično arcidjakonu goričkomu, to se i u trećem mu, u Podgorju naime, počeo malo po malo pojavljati sličan odpor, a to s toga, jer se i ovdje desetina plaćala u naravi a ne u novcu. Za desetinu, koju je ovaj kotar morao dostavljati u prirodnih plodinah, mnogo su više dobivali Podgorčani, ako su ju prodali bilo u Kranjsku ili preko Kapele, pa toga radi zahtievahu, da ju odplaćuju novcem. U to doba, kad je u biskupiji zagrebačkoj odpor proti davanju desetine najvećma se razplamtio, nije drugo preostalo kaptolu, nego da od svoga prava popusti. Toga radi g. 1343. i to bezdvojbeno nagovorom samoga goričkoga arcidjakona Ivana, kaptol sa Podgorjani „verum quoniam vos ex huiusmodi decimarum solucione in specie reputatis agravari ex causis pluribus, ideo nos volentes vobis in hac parte in quantum possumus de allevatione aliqua et nobis de quieciori ipsarum decimarum perceptione providere“, ovako uglavi: da svaki plemić t. j. koj je odgovoran samo vojvodi ili banu i pred županom zagrebačkim slobodno razpravlja svoje parnice, da plaća desetinu onako, kao i drugi plemići zagrebačke žu-

¹ Vrlo loš priepis ove odluke nalazi se u g. Iv. Kukuljevića.

panije. Ostali pako svi gospodari zadrugah u arcidjkonatu goričkom s ove strane Kupe odplaćivati će desetinu novcem i to: svaki koj imade bar jednoga vola ili drugu težatnu životinju, kojom obradjuje svoja ili najamna zemljišta, to od ljetnoga i jesenskoga prirasta desetići će se za kupić, koj će sa šest dinara banskih odplatiti. Dobi li više od deset kupićah¹, to za svakih pet viška da plati tri dinara, a za manje platiti će prema cieni. Tko se prehranjuje svojom umjećom ili zanatom, da se desetići na pet kupićah ili na tri dinara i to od ljetnoga i jesenskoga priroda, a steće li više od pet, da plati po odmjerenoj cieni. Tko od žetve nedobije ništa, da plati tri dinara glavarine; ima li drugih stvari, koje se desetiće, da dade deseto. Svaki posjednik trsja davati će od njega kabal vina ili šest dinarah, ako mu trsje i nenosi deset kabalah; a nosi li mu više, za svakih pet kabalah plaća tri dinara ili prema tomu. Sva desetina da se izplati do Martinja, a tko je nepodmiri, za svaki deseti kupić žita ili kabal vina nadodati će dva zatezna dinara. Vино, koje bi se prije Martinja izvozilo u Jastrebarsku ili drugamo kamo, desetići će se u naravi. Svaka svinja odkupit će se do Martinja sa dva dinara, a poslie sa tri; od one pako svinje, koju siromak hrani za božične svetke, neplaća se ništo. Od odojčadi, koja sisa, istom buduće godine plaćati će se desetina. Od svake košnice pčelah i od svake ovce po dinar, a od jarca pol dinara, ili ako ima više od deset, to se deseto uzima u naravi. Zataji li tko desetinu, izgubi sav onogodišnji desetinski prirast, koj će se posvojiti za kaptol, te od njega da kaptolski desetićar dade krivcu deseti diel, a devet dielah da se podieli na 2 pole, i to jedna polovina da je desetićareva, a drugu da pokloni sudbenomu prisežniku ili onomu čovjeku, koga gospoštija, u čijoj se desetići, odašalje sa kaptolskim desetićarom desetinjati. Napokon, nebudu li tim zadovoljni i budu li se toj odredbi opirali, davati će desetinu u naravi².

Odlikovan crkvenim odlikovanjem od svoga glavara za stečene zasluge, poštivan od sučlanovah, kojim je sastavio zakonik, i od suvremenikah visoko uvažavan, stavio si naš arcidjkon u samom Zagrebu liep spomenik, a to je zasnutak Nove vesi i njezine župe.

Zemljište današnje Nove vesi pripadalo je kaptolu od pantivieka, ali ono bijaše za njega bezkorisno, te su ga i sami nazvali „terram nostram nunc pro nobis inutilem“; kroz ovo zemljište, većim

¹ Kupić (capoccia) sadržavao je 60 snopa.

² Mon. list. episc. zagr. vol. II. p. 147.

dielom zarašteno grmljem, vodio je samo glavni drum na Medvedgrad i u Remete, i postranični putevi, kojima se vozilo žito u kaptolske mlinove, stojeće na tada jur izkopanom rukavu potoka Cirkvenice ili Medveščaka. Kaptolski mlinovi, koji su u to doba ovdje postojali, spominju se ovako: mlin pod Popovim turnom, mlin prozvan Mačka, mlin Izakov, mlin prozvan mali, mlin u vrbiku (de salicibus) i napokon mlin prozvan Črešnjevec. Ukupni dohodeci ovih, t. j. ujam mlinski, bijahu podijeljeni na 27 dielovah ili porcijah, t. j. u svakom mlinu prema njegovoj kakvoći imali su po tri ili više kanonikah prihod mlinarskoga žitnoga ujma; a kad je vakantnom postala koja takova porcija smrću kojega kanonika ili nepodpunim brojem članovah toga sbora, to je onda te nepopunjene porcije izprva pobirao kaptolski dekan za skupnu diobu; dočim je kasnije za taj preostatak odredio kaptol, da si ga diele zvonari stolne crkve¹.

Kako je gradsko-zagrebačka občina nastojala, da u svojem području naseli što više ljudi i da se tim ojači, te da joj se pruži izdašnije vrelo dohodakah: to je kaptol na predlog našega arcidjaka odlučio naseliti i ovo zemljište, na kojem obrekao mu isti arcidjakon, da će na svoj trošak sagraditi za nove naseljenike i župnu crkvu i župnika posjedom obskrbiti. Prema tomu indi na 9. rujna g. 1344. odredio je kaptol, da u novoj občini, koja će se naseliti i „Liepom vesi“ prozvati, svi obćinari imaju jednaka kućna zemljišta s jedne i druge strane drumu, i to u širini trideset i dva lakta šumske mjere, a u duljini, da im se gruntovi sa zapadne strane protegnu do naravnoga korita potoka Medveščaka, a s istočne do potočića, koj samo protječe onom dolinom u kišovito vrijeme. Gledom na ogrjev i na što udobniji život, prepušta im jedan diel od svoga zajedničkoga Bukovačkoga posjeda², na kojem, ako ga izkrče, mogu nasaditi i traja, za koja će im opet kaptol, kada nasadjena budu, izdati posebne gorne listove. Novi ovi obćinari pako imaju svake godine na 1. svibnja, i to u jutro na tašte, po četvorici svojih odabranih zastupnicah izabrati si sudca, koj će im suditi u manjih stvarih; dočim zločine, kao što su: ubojstvo, razbojstvo i palež razpravljati će njihov sudac sa sudcem kaptolskim. Tko od obćinarah ili od njihovih stanarah nebi zado-

¹ Mon. episc. zagrab. von II. pag. 71 cap. XII.

² Danas centralno groblje u Mirogoju, i njemu na iztoku ležeće šume do Bukovca.

voljan bio osudom svoga sudca, može prizvati kaptol, ali prije nego li prizove, da plati domaćemu sudcu dvanaest dinarah. Mimo idje li tko, i to iz prkosa, občinski sud, pak se ravno obrati na kaptolski, neka znade, da će mu kaptol odbiti priziv i odputiti ga na občinskoga sudca, ali ipak i za taj prkos morati će platiti dvanaest dinarah občinskomu sudcu. Od sudbenih globah pripadaju občinskomu sudcu dvie trećine, a prisežnikom treća; u kaznenih pako osudah pripada polovina globe kaptolskomu sudcu a polovina občinskomu sudcu i prisjednikom. Imovinom svojom mogu obćinari i stanari na smrtnom času oporučiti komu im volja. Umrie li koj, nenačiniv oporuke, da ga baštine rodjaci jednoga i drugoga spola do trećega koljena; nije li imao pokojnik nikakove rodbine, to mu se ostavština ima podieliti u troje, i to jedan diel da mu se za dušu namieni, drugim razpolagati će kaptol, a treći neka se dade onogodišnjemu občinskomu sudcu i prisjednikom. Počini li tko zločin, pa bude il smaknut ili uteče, to da mu imovinu zaplieni kaptolski i občinski sudac, a kaptol će glede nje odrediti po savjesti. Rani li koj obćinar u prisueu sudčevom drugoga obćinara, ili mu odsječe koje udo, da plati ranjeniku dvanaest marakah, a toliko i sudcu; neplati li globe odmah, to se dotle mora u zatvoru držati, dok je nepodmiri ili nedade jamstvo, da će ju za petnaest danah izplatiti. Sluči li se to, kada nije sudac prisutan, a zločin se dokaže svjedoci, da plati isto toliko. Čusne li tko na sudu svoga parca ili počini sličan izgred, to, ako je čusnut poštena glasa, da mu plati pet marakah, a isto toliko i sudcu, u protivnom slučaju platiti će samo jednu marku uvriedjenomu i jednu sudcu; sbudne li se što takova izvan suda, da plati, prema spomenutom uvjetu, samo polovinu. Za psovke i pogrde sudac sa prisjednici, uzevši u obzir čast uvriedjene osobe, suditi će prema tomu. Bude li tko pozvan na sud, a nedodje na prvi poziv, da plati osam dinarah globe; nedodje li na drugi, da plati dvanaest dinarah, a neodazove li se trećemu pozivu, da se globi sa dvadeset dinarah, osim ako svoje odsuee valjano opravdati uzmogne. Ove globe, koje se za osam danah, računajuć od dana poziva, uplatiti moraju, pripast će sudcu. Bude li tko zvan na sud jednim al odrješitim pozivom, a nedodje, kaznit će se, kao da je bio tri puta pozivan. U ime pako priznanja patronatskoga prava plaćati će pojedinci od svoga kućnoga posjeda, i to na Martinje, četrdeset dinarah, (pa su toga radi taj porez prozvali „Martinščinom“); a povrhu toga davati će jošte tri puta na godinu i darove, i to o božiću

svaki kuće gospodar jednoga ugojenoga kopuna, četiri hljeba i deset jajah; o vazmu četiri hljeba, jedan sir i petnaest jajah; a na Stjepanje dvie kokoši ili dva veća pileta, četiri hljeba i deset jajah. Napokon morati će Novoveški obćinari sa svojimi ukućani, kada ih uztreba kaptol, svojom vjernosti priskočiti mu u pomoć¹.

Dok se tako malo po malo naseljivala nova ova obćina, da se podpuno naseljenoj providi i duševnom obskrbom, to je arcidjakon Ivan na 9. kolovoza god. 1347. zamolio kaptol, da mu odluči jedno zemljište na zgodnom mjestu u toj obćini, na kojem da svojim troškom podigne i crkvu na čast svomu imenjaku sv. Ivanu krstitelju. „Honorabilis vir“, veli glede ove prošnje kaptol, „dominus Johannes, archidiaconus de Guerche, noster concanonicus, ad ampliandam gloriam eiusdem Domini precursoris in terris et profectum salutis Christi fidelium, supra vicum nostrum versus montes, in territorio nove ville nostre ibidem decrevit et voluit in honore eiusdem beatissimi Johannis hedificare et consummare ecclesiam propriis sumptibus et expensis“; to se kaptol ovomu plemenitomu zahtjevu ne samo odazvao, već mu uz mjesto, na kojem se crkva graditi ima, odpustio jošte za župničku dotaciju ne samo podpunu žitnu desetinu nove ove vesi, već poklonio i zemljište, na kojem da se podigne župni stan, a preostatak da župnik obrađuje.

Ovo novoveškomu župnomu beneficiju poklonjeno zemljište, koje je u duljini imalo dvie sto lakatah ili refah „ducenta brachia ad mensuram pannorum“, protezalo se sa zapada od naravnoga korita potoka Medveščaka do glavnoga drumu, a preko njega uzporodo na iztok, do biskupskih zemaljah vlaško-uličkih „usque ad terras domini nostri episcopi ad vicum Latinorum pertinentes“ ili do do-line, kojom u kišovito samo vrijeme protječe potočić².

Prema ovoj odluci pobrinuo se arcidjakon Ivan za potrebitu gradjevinu, toli za samu crkvu, koli i za župni stan, pa naslućujemo, da se i tečajem ove godine već nješto gradilo, jer je na 6. prosinca r. g. već zaprosio arcidjakon Ivan svoga biskupa Jakova, da ovoj novoj crkvi, koju će sagrađiti, dotično njezinu duhovniku udieli i naslov i prava župnička. Što je biskup i učinio³.

Sliedeće po svoj prilici godine bila je dograđjena troškom arcidjakonovim nova ali drvena župna crkva, posvećena sv. Ivanu, a

¹ Mon. hist. episc. zagrab. vol. II. pars IV. cap. XXVII.

² Mon. hist. episc. zagrab. vol. II. pars IV. cap. XXIV.

³ Mon. hist. l. c. pars IV. cap. XXIII.

naprama njoj, također troškom istoga arcidjaka, drvena kapelica sv. Zakarije; a za prvoga župnika imenovan bje nećak arcidjaka, sin Kozmin, poznati nam Blaž.

Za bolju jošte dotaciju novoveške župe poklonio joj arcidjakon Ivan svoj vlastiti posjed kod Bukovca, prozvan dolnja Blizna, izposlovavši u kaptolu, da toli od toga posjeda, koli i od trsja, koje je sam arcidjakon s nova zasadio u Bukovcu „super montem magnum prope Heremitas“, a poklonio novoj župi, odrieši župnike od davanja svake desetine, bilo žitne bilo vinske¹.

U ime nagrade za ovo arcidjakonovo dielo odlikovao je na 17. svibnja g. 1351. biskup zagrebački Nikola prvoga novoveškoga župnika, nećaka arcidjakonova, i njegove nasljednike naslovom dvorskih biskupskih kapelanah, te im bila dužnost pjevati u stolnoj crkvi mise u manje svečane ili ferijalne dane, u onih tjednih, u kojih je red došao na biskupa, kao na hebdomadara².

Kraj svega toga borio se jošte neumorno naš arcidjakon Ivan, da se urede poremećeni posjedni kaptolski odnošaji. Početkom nekako XIII. vieka, poklonio je neki Egidij zagrebačkomu kaptolu svoj prekosavski posjed Prevlaku, ležeć kod savskoga prevoza prozvanoga „leprosorum transitus“ i prostirući se medju potoci Mrtvicom, Oboninom, Kostnicom, Mlakom i Strugom. U ovom posjedu bio je kaptol zagrebački vlastnik nekako sve do prvoga desetka XIV. vieka, a tada mu je otet bio, ali nemožemo doznati, tko ga je posvojio. Arcidjakon Ivan, kao vješt pravnik, stavio se i na to, da Prevlaku izvojšti opet za kaptol, pa mu napokon i to velikim trudom i troškom „suis laboribus et expensis“ pošlo za rukom, da se kaptol nekako oko g. 1344. dostao Prevlake. Da mu se ovo požrtvovanje iole bar nagradi, to mu ju ustupi kaptol u doživotno uživanje sa svimi užiteci i dohodci, pridržav si jedino, da u ime priznanja vlastništva daje svake godine u zajedničku kaptolsku zalihu deset kabalah pšenice i toliko kabalah prosa, a povrhu toga jošte jednu marku u novcu; po smrti pako njegovoj da Prevlaka spadne u kaptolsku vlast³.

Da se ovaj iznovice stečeni posjed obkotari, i da se preprieče za sva buduća vremena medjašne razmirice, zamoljen bude požeški kaptol, komu je takova služba spram kaptolu zagrebačkomu

¹ Ibid. pag. 142.

² Ibid. pag. 65 cap. II, pag. 143 c. XXV i c.

³ Mon. episc. zagrab. vol. II. p. 41.

po kruni povjerena bila, koj odaslavši ovamo svoga čovjeka sucen-tora Ivana sa kraljevim povjerenikom Korardom, učiniše medjašni razvod Prevlake, koj, na prošnju samoga arcidjaka Ivana, potvr-dio i kralj Ljudevit na 24. lipnja, boraveći tada u Zagrebu¹.

Kaptol se, kako spomenusmo, izmirio sa občinom gradsko-zagre-bačkom; ali to primirje nije dugo potrajalo. Već početkom godine 1343. nalazimo pred tovarnikom Lovrom kaptolske izaslanike, gdje teže gradsko zastupstvo i cijelu občinu, da mu je otela neko zem-ljište u Kašini, zatim da si je posvojila posjed Kobiljak, prozvan i Kraljevec, pak i drugi prozvan Sviblje ili Nart; te da je proko-pala novo korito potoku Medveščaku, koj sada odadire njihova zemljišta. Znameniti ovaj priepor, u koj je uticao svojim pravnim znanjem i naš arcidjakon Ivan, odgadjao se od ročišta do ročišta sve do mjeseca travnja god. 1346. kada na posljednjem ročištu kraljevski tovarnik uz sabrane sudce, na temelju kraljevskih iz-pravah, koje mu podastrieše gradski izaslanici: sudac Nikolet i zlatar Jakša, iz kojih se doznalo, da kaptol nije u svojem pravu povriedjen, dosudio pravo obćini, odsudiv kaptol radi zastarjelosti „velut rei consense et admissae et propter taciturnitatem et tempo-ris diuturnitatem“ na gubitak parnice, da što više proglasio ga i klevetnikom „suscitaterem in facto calumpnie“².

Kaptol bi ovu osudu mirnom svjesti pretrpio, samo da nije u nju stavljena bila kleveta, veoma ružan žig za toli uzvišenu kor-poraciju: toga radi odasla on iste godine početkom listopada i to Jakova, prepozita zagrebačkoga, Ladislava prepozita čazmanskoga i našega arcidjaka Ivana u Ugarsku, koji su na 11. i. m. pred vesprimskim biskupom Ivanom, za tada kraljičinim kancelarom, proti toj kleveti uložili svečani prosvjed, posvjedočiv, da su puno-moćnici gradsko-zagrebačke obćine podkupili tovarnikova notara Petra, koj je toj osudi svojevoljno pripisao i „factum calumniae“³; pa je napokon i sam kralj, osvjedočiv se o tom, naložio posebnim pismom, da se ova kleveta, spomenuta u osudi, uništjuje.

Spomenusmo, da je kaptol zagrebački poklonio arcidjaku Ivanu, za vrle njegove zasluge o revindiciranju posjeda Prevlake, isti posjed doživotno, ali uz neke samo neznatne obveze. Sa Prevlakom medjašio je posjed Obrezina, „infra metas possessionis

¹ Ibid. pag. 128.

² Izvor u gradskom arhivu.

³ Marcellović regist. an. 1346.

Prevlaka“, koj je tada uživao kao kaptolski predijalista neki Ugrin Mihalj, sin Herbertov u zajednici sa Petrom, sinom Ivanovim iz Glavnice. Arcidjakon Ivan, kako znamo, imao je dva nećaka, i to: Blaža, koga je postavio prvim župnikom u Novoj vesi, i Antuna. — Mihalj Herbertov, kako bijaše i loš platac, tako i nemiran susjed, pa da ga se arcidjakon rieši, nagovorio ga, te je Obrezinu dragovoljno ustupio nećaku mu Antunu, koj ju primio od kaptola na 12. marta 1347. uz obveze, da će od nje o Martinju u ime censusa davati kaptolu šestdeset dinarah, tri kabla pšenice, tri zobi i dva diela kunovine te podpunu desetinu svega prirasta, a povrhl toga polovinu ribolova u Mrtvici ili Savišću da daje župniku sv. Martina u Ščitarjevom. Pošto posjed Obrezina do tada nikada nije bio valjano obkotaren, to je ovom sгодom izručio kaptol našem arcidjakonu, da mu on označi medjaše, kako znade da je pravo, a kaptol će na to pristati¹.

Ove se godine (1347.) spominje arcidjakon Ivan više putah, što u poslovih, koji zasiecahu u kaptol zagrebački, što u svojih privatnih. Tako je na 23. lipnja u društvu sa Nikolom, arcidjakonom komarničkim, te Antunom, arcidjakonom vrbovačkim, Ivanom custosom i kanonici Gjurom i Bartolom obkotario neka trsja, gajeve i šume, što ih je poklonio kaptol Remetskim Pavlinom, pod taj uvjet, da mu od njih plaćaju desetinu, osim od onoga ne, što vlastitom snagom pridjelaju, i da ih počituju kao svoje zaštitnike i utemeljitelje².

Tečajem ove razprave dočusmo, da je rod našega arcidjakona postavio skrbnikom i upraviteljem svoje baštine na potoku Toplici. Djedovina nećakah arcidjakonovih povjerena glavnomu njegovomu nadzoru, pomnožala se i uredila. Neznatna jedna viest pripovieda nam, da je g. 1346. kupio arcidjakon od Stjepka, sina Petrova, a svoga susjeda, njegov posjed gornju Toplicu³; druga nam opet veli, da kada se porodila razpra medju arcidjakonom Ivanom i susjedom mu na Toplici Petrom prozvanim Kastelanom, koju je isti Petar vodio u ime svoga sina Ladislava, i to glede medjašah jednoga i drugoga posjeda, to se napokon pred kaptolom zagrebačkim u prisuću njegova prepozita Jakoba, svršetkom mjeseca

¹ Act. Cap. Ant. neregestrirani spisi.

² Mon. episc. grab. vol. II. pars. II. c. XXII.

³ „Stepk Petri de Toplika, fassio perennalis super possessione superior Toplicha prope ecclesiam b. Georgii, archidiacono de Guerche celebrata“. Repertorium archivi Patačie fasc. 167 nr. 8.

rujna 1347. obje stranke tako sporazumjele, da im medjaši budu oni isti, kako ih je god. 1329. označio čazmanski kaptol¹.

Poradi uprave ovoga djedovinskoga posjeda tegotno bijaše po arcidjakona, koj je već dobrano i ovetšao, upravljati doživotno poklonjenom mu Prevlakom, koja, kad bi se povjerila drugim rukam, bila bi za kaptol uharinja, pa toga radi privoljom ovoga sbora ustupio ju knezu Ivanu, sinu Ivanovu a unuku Jaroslavovu (koja obojica stekoše velikih zasluga obdariv u prošlom vieku raznimi posjedi samostan zagrebačkih Cistercitah), uz godišnji census od trideset marakah banskoga novca, „monete domini Nycholai boni nunc currentis“, a uz uvjet, da bude kaptolu vazda vjeran i da će svake godine plaćati Martinšćine dvie pense novih dinarah banskih, te četiri kabla dobre pšenice i toliko zobi, napokon i dvie trećine kunovine i običnu desetinu, dočim si kaptol pridržava sav prihod savskoga prevoza prozvanoga Jelenbrod².

Kako takodjer čusmo, bio je naš arcidjakon Ivan već g. 1343 imenovan po biskupu Jakabu († u Budimu 16. oktobra 1348) generalnim vikarom ove dieceze „in spiritualibus et temporalibus“, pa kao takov bio je on i za biskupa Dioniza, sina Lackova, koj je nakon dvomjesečnoga jedva biskupovanja postao nadbiskupom koločkim; a dok se opet nepopuni stolica ove biskupije, povjerio mu kaptol zagrebački podpunu upravu ciele ove dieceze „iuris beneficio per nos (i. e. capitulum) deputatus“. Kao generalnu vikaru (a bio je skoro podpunu godinu) prvi i jedini poznati nam čin bio je, da u svećenstvu, a naročito u kaptolu zagrebačkom i čazmanskom, zavlada međjusobna ljubav i štovanje, što je najjača podloga prave i trajne uljudbe. Prema tomu indi dao je na 9. srpnja 1349 iznovice glede toga proglasiti naredbu, da i odredio, da se izvjesi u sakristanah jednoga i drugoga kaptola ona odredba nedavno preminuloga biskupa Jakoba, izdana 13. ožujka g. 1348, u kojoj se veli: Pošto je na žalost opaženo, da se među kanonici zagrebačkoga i čazmanskoga kaptola pojavljuju od dana do dana težke psovke i preziri, pa da se to preprieči, to se ovim odredjuje: uvriedi li koj kanonik svoga sudruga hotice izpsovav ga ružno, a uvriedjeni mirnom dušom podnese uvredu, to uvrieditelj da plati pet maraka globe u biskupsku blagajnu, a isto toliko onomu, koga je uvriedio; odvratiti li pako uvriedjeni uvrieditelju rug za rug, uvrieditelj da

¹ Izvor u arhivu jugosl. akad. u sbirki Keglevićevoj.

² Act. Cap. ant. fasc. 23. nr. 8.

se globi za biskupsku blagajnu samo polovinom rečene svote. Uvriedi li svećenik kanonika, kaznit će se takodjer sa pet maraka; nebude li radi siromaštva mogao platiti, kaznit će se prema osobi i časti uvriedjenoga. Opsuje li svećenik svećenika, a uvriedjeni ne odvrati mu psovkom, globit će se jednom markom za biskupsku blagajnu, a drugom za opsovanoga; a uzvratu li uvredu uvredom, platit će samo pol marke blagajni, a protivniku ništa. Ovakove globe učerivati će kanonici kustosi jednoga i drugoga kaptola, a obratiti u biskupsko ime za vezanje crkvenih knjigah ili u drugu koju crkvenu potrebu; neuzmogne li za dvadeset danah učerati custos globe, neka takove odpornike prijavi generalnomu vikaru, koj će ih danom si vlasti prisiliti na to¹.

Tečajem ove razprave spomenusmo i one velike i teške parnice, koje je započeo arcidjakon Ivan proti krbavskim biskupom i črnomaljskim križarom glede desetine goričkoga arcidjakonata, koju su ovi pobirali za sebe, i to prvanji u kotaru goričkom, a ovi u kotaru metličkom, pak da uz sav napor i najstrože mjere, ovo se prieporno pitanje ipak nije poda sve riešilo, jer odpornici nehtjedoše nimalo popustiti.

I u trećem dielu ovoga arcidjakonata, u kotaru naime podgorskom, nastao je uslied rečene otimačine takodjer neki odpor o davanju desetine, no pošto je kaptol g. 1343 odredio blaži postupak u desetkovanju, to se je u ovo najnovije vrijeme napokon i slegnuo, jer kako se čini oko g. 1348 izjaviše pred banom Nikolom izaslanici stanovništva ovoga kotara, i to plemić Lenkuš, kastelan banov u Lipovcu, te Dragan sin Gemzinov; Boško, sin Grdanov; Ivan, sin Stjepanov; Vitimir, sin Ivanov; Marko, sin Dobroslovov; Škvorec, sin Martinov i Videk, sin Markovičev, ovi svi izjaviše u ime celoga podgorskoga kotara, da se sasvim pokoravaju glede davanja desetine, i da će ju onako namiriti, kako ju ustanovljuje ova nova kaptolska odredba².

Uz savkoliki odpor krbavskoga biskupa Radoslava pokušao je ipak arcidjakon Ivan na temelju osude papinskoga delegata topuskoga opata Ivana učerivati desetinu i u tom kotaru. Ali biskup se tomu, podupiran i modruškim knezom Bartolom Frankapanom, snažno opro, dà zatužio i našega arcidjakona tadanjemu banu Nikoli, obiediv ga, da proti svakomu zakonu i pravu svojata dese-

¹ Mon. hist. episc. zagrab. vol. II. pars IV. cap. XXVI.

² Mon. hist. episc. zagrab. vol. II. pars. IV. c. XXVIII.

tinu, koja ga neide, jer da je ona krbavskih biskupah, te moli ujedno bana, da im ju svojom vlasti i povrati.

Ban Nikola scienjaše, da, dok se neizvidi čije je pravo desetinjania, naloži, da jedna druga stranka obustavi u goričkom kotaru desetkovanje dotle, dok sud neodsudi; a taj ureče u osminu Stjepanja 1348 u Zagreb.

Na urečeni rok poslao je kaptol našega arcidjakona i s njim još kojega svoga člana, providjena izpravami tieućimi se goričke desetine, na banov sud, gdje je prisutan bio i delegat papin topuski opat Ivan; ali biskup Radoslav niti je došao osobno, niti poslao zamjenika niti kakova pisma, te pošto je sud šest danah zasebice badava ga očekivao, to ban na temelju prvanje presude delegata papina u ime krune, koju ovdje zastupa, dosudi desetinu u župah: Kladuši, sv. Martina na Goričah, crkve sv. Marije u Gradeu, te u selih: Cesti, Premisli, Mostih, Hebečkoj i Mostičih, kaptolu zagrebačkomu, odnosno arcidjakonu goričkomu¹.

Ovoj banovoj odsudi udovoljilo se samo djelomice, t. j. u jednoj Kladuši pobirao je arcidjakon Ivan desetinu, dočim ostale župe i sela desetinjao i nadalje krbavski biskup, poduprt silnim modruškim knezom Bartolom Frankapanom „de quibus Johannes archidiaconus recuperavit tantum Cladusam cum effectu, alie ville adhuc detinentur per episcopum Corbaviensem cum potencia temporali comitis Bartholomei de Modrusya².

Kada se ni svjetovnoj vlasti nije voljan bio pokoriti krbavski biskup, to ga papin delegat topuski opat i po drugi put izobćio naloživ svemu kolikomu svećenstvu i redovničtvu, da ga po nedjeljah i sveteih tako dugo izobćenim proglasuju, dok se nepokori.

Kad ni ovo izobćenje nije koristilo, to se kaptol zagrebački utekao Guidonu, kardinalu sv. Cecilije, a apostolskomu legatu za kraljevine ugarske krune. Kardinal Guido, uvjeriv se o pravednom zahtjevu zagrebačkoga kaptola, odobri ne samo pomenuto Radoslavovo izobćenje, već i pismom, izdanim u gradu Tarvižu na 10. novembra g. 1349., naloži svim prepozitom, arhijerejem, dekanom, arcidjakonom, župnikom, samostanskim opatom i priorom pod krunom ugarskom, da krbavskoga biskupa, koj prkosi i crkvenoj i svjetovnoj odredbi, te priče kaptolu desetinjati Cestu i ostala sela go-

¹ Mon. episc. zagrab. vol. II. p. 56.

² Ibid.

ričkoga kotara, u podređenih sebi crkvah, župah i samostanah tako dugo izobčuju, dok neodustane¹.

Biskup Radoslav nije se dao ni tim smesti, jer kako svjedoči poslanica svećenikah arcidjakonata goričkoga, koju odaslaše sredinom mjeseca svibnja g. 1350 rečenomu kardinalu, i to: cetinjski župnik svih svetih Gjur, te Andrija, župnik bl. d. Marije na Dobri, podarcidjakoni gorički, međjuriečki ili podgorski, riečju svekoliko svećenstvo ovih dvajuh kotarah, u kojoj mu doglasuju, da prema njegovoj odredbi oni već počam od prvoga siečnja neprestano izobčuju u svojih župah po nedjeljah i svetkovinah biskupa Radoslava, ali da on za ovo izopćivanje ni malo nehaje, dapače, da je pritvorio (captivavit) i skradskoga župnika Marka, koj mu donesao i pismen kardinalov nalog i odluku topuskoga opata Ivana, te ga tako zatvorena i zlostavlja „afficiendo ipsum diversis injuriis“, te ga prepokorno mole, da se ovakov drzoviti prkos jednom dokraji².

Istodobno kada je arcidjakon Ivan podrugačio parnicu proti nasilju krbavskoga biskupa, uzkrisio je i drugu proti otimačini čnomaljskih križara. Na posljednjem peremptornom ročištu držanom u Zagrebu 1. srpnja g. 1340 kako je pomenuto, bio se obvezao preceptor križarski Hinko, da će obraniti svoj postupak, pa kad niti je osobno došao, niti podastro ikakove izprave za svoju obranu, dosudjena bje metlička desetina kaptolu zagrebačkomu, a odnosno arcidjakuonu goričkomu. Ovoj se osudi nije nimalo pokorio preceptor Hinko, već je i na dalje desetinjao metlički kotar kao i prije: toga radi delegirani sudac od apostolske stolice i izobčio ga. Ali on je prezrio i to, usljed toga se je kaptol g. 1348 obratio na papu Clementa VI. moleći ga, da i on tu excommunicaciju prizna i potvrdi. I doisto na 1. prosinca g. 1348 naloži papa opatu zagrebačkih Cistercitah, te prioru Dominikanah zagrebačkih i biskupijskomu odvjetniku „officiali zagrebiensi“, razloživ im potanko cijeli postupak parnice, da u njegovo ime ovo izopćenje proglase.

Da se ova naročita papina zapovied tačno izvrši, to su delegirani sudci, i to opat zagrebačkih Cistercitah i prior Dominikanah zagrebačkih, dočim mjesto biskupijskoga odvjetnika nije popunjeno bilo, odaslali na 7. februara u sva tri kotara goričkoga arcidjakonata t. j. u podgorski ili Međjuriečki, Ozaljski i Metlički, nekoga (valjda svećenika) Egidija, sina Andrijina „de genere Gerech“ uručiv mu

¹ Act. Cap. ant. fasc. 13. nr. 103.

² Ibid.

u izvoru rečeni papin nalog, neka ga priobći ondješnjim župnikom, da ga savjestno provedu.

Među župnici, na koje odaslaše delegirani sudci ovaj nalog vrhovnoga pontifika spominje se osobito: Andrija, župnik sv. Nikole u Jastrebarskoj; Luka, sv. Petra u Volavju; Leonardo, svih svetih i Ivan, sv. Vida, župnici na Ozlju; Matija, sv. Ilije u Ribniku, i Jakov, sv. Martina u Podzemlju; naročito pako provedbu ovoga izobćenja staviše na dušu: Jakovu, župniku sv. Marije u Metlici; Stjepanu, župniku sv. Petra u Črnomlju; Radoslavu, župniku sv. Križa na Vinici; Marku, župniku sv. Nikole u Žumberku i Lipoldu, župniku sv. Gjurja u Vivodini.

Na 16. već istoga mjeseca nalazimo u Zagrebu oba ozaljska župnika Leonarda i Ivana, gdje javljaju pred ovim sudištem, da su i oni i svikolici župnici arcidjakonata goričkoga doslovce izvršili prvanju zapovjed, te u svojih crkvah izobćili preceptora Hinka i Črnomaljske Križare, i da će to izobćenje proglasivati svake nedjelje i blagdana „*campanis pulsatis, candelis accensis et postea extinctis et in terram projectis et pedibus conculeatis*“ dotle, dok se odpornici nepokore. Rekoše jošte isti Leonardo i Ivan, da su pomenuti papin nalog u vjerodostojnom pripisu osobno ponesli u Metliku, i da ga u prisuću Marka župnika u Semiću i mnogobrojnoga naroda ondje i proglasili, te naložili tamošnjemu svećenstvu, da i ono ovo izobćenje nastavlja.

Ali svećenstvo kotara Metličkoga, Sihenštanjskoga i Žumberačkoga u svojoj opornosti prezrelo je ovaj nalog, te se žudjeni uspjeh postignut nije mogao, „*tanta fuit duricia (zabilježio o tom arcidjakon Ivan), cleri et populi in Methlica in contempnendo claves sancte matris ecclesie, quod processus . . nichil potuit operari*“. Kako su arcidjakona Ivana izviestili ozaljski župnici Leonard i Ivan, to nehtjedoše proglasiti izobćenje proceptora Hinka i Črnomaljskih križarah ovi župnici: Lipold, vivodinski; Hinko, Ortalf i Jakov metlički; Gonslav, tržki (de foro); Tomo, črnomaljski; Marko i Toma u Semiću; Detrik, sihenštanjski; Andrea i Korardo župnici sv. Martina i Radoslav vinički.

Proti takovu preziru crkvene vlasti uložio je arcidjakon Ivan pred delegiranimi sudci, t. j. pred opatom zagrebačkih Cistercitah i priorom Dominikanah zagrebačkih, prosvjed radi neposlušah rečenih župnikah, a ovi su ih, kad im jošte i svaku blagu opomenu tvrdokorno odbili, napokon i izobćili. Prema crkvenim propisom prestalo im je ovom excommunicacijom izvršivanje svake crkvene

službe, no oni nimalo hajće za to ipak službovali na dalje. Ovakov prkos dakako da se nije smio propustiti, toga radi pomenuta dva sudea u tom priporu utekoše se još jednom kardinalu Guidonu, apostolskomu legatu za kraljevine krune Ugarske, i obrazloživ mu potanku cietu stvar, uprosiše ga, da i on njihov postupak potvrdi, a tim pribavi ugled sudu delegiranomu od apostolske stolice.

Kardinal Guido proučiv pravedni ovaj zahtjev, naloži najprije svim onim opatom, priorom, prepozitom, arcidjonom, dekanom, protorejijom i župnikom pod ugarskom krunom, kojim će se ovo pismo priposlati, da pozovu odporne župnike, da osobno dodju ili pred njega ili pred Bartola de Bostario, prepozita Caslacenskoga „sacri palatii apostolice et nostro generali auditore“, i tu osobno obrazlože svoj jeretičan postupak i zamole odričćenje. No kada ni to pomoglo nije, te je arcidjkon Ivan opeta dojavio kardinalu Guidonu, da se pomenuti župnici niti ovoj njegovoj zapoviedi pokoriti neće: to ih kardinal drugim pismom, pisanim u Rimu na 25. ožujka 1350 proglasio iznovice izobćenimi i naložio svemu hrvatskomu svećenstvu, kojemu se njegov nalog odaslao bude, da ih izobćenimi proglasi.

Prvo ovakovo svečano izobćenje učinjeno na prošnju arcidjkona Ivana, kako o njem pismeno obavijestiše kardinala Guidona i to: Ivan, opat zagrebačkih Cistercitah, Blaž, novoveški župnik, te Radčec župnik sv. Marka u obćini gradsko-zagrebačkoj i Jakov, podarcidjkon zagorski, bilo je u Zagrebu u župnoj crkvi sv. Marka u nedjelju pred svetkom sv. Mandaljene ili 22. srpnja god. 1350 „presente populo in magna copia parcium diversarum“¹.

Ali ni tim nije se postigla žudjena svrha!

Pokraj ove teške parnice skopčane s velikim troškom i naporom nije propustio arcidjkon Ivan obavljati i druge pravne poslove na korist kaptola. Do posjeda Prevlake, koj je nekoč u ime nagrade ustupio kaptol našem arcidjkonu Ivanu na doživotno uživanje, a on ga opet, da veću probit ima kaptol, ustupio u feud Ivanu Jaroslaviću, uživao je neki Mikić, sin Kelemešev zemlju prozvanu Hrićen, pa je obiedio kaptol, da je prigodom predaje posjeda Prevlake i njegova zemlja Hrićen, jer da je bio odsutan, predana bila arcidjkonu Ivanu, kao sustavni diel Prevlakin. Za ovu zemlju tekla je duga parnica medju kaptolom i sinom Kelemeševim, i to pod bani: Nikolom, sinom Stjepanovim, i Nikolom de Zech, dok najposlje ban Pavao „de Wgal“ neodredi strankam odrještito ročište na dan 4.

¹ Mon. hist. epis. zagrab. vol. II. pag. 54—56.

travnja g. 1350. I na tom sudu zastupao je arcidjakon Ivan kaptol zagrebački, te je na podlozi razvodna pisma kralja Andrije II. dokazao, da se zemlja Hrićen od vijkada ubrajala u kaptolska zemljišta, pa ju i punim pravom posjeduje kaptol. Prema toj izjavi, koju protivnik pobit nije mogao, dosudi ban kaptolu parnicu¹.

U proljeću g. 1353 slavilo se u Hrvatskoj a osobito u Zagrebu veliko slavlje, jer je nakon protekla poldrugoga vieka dolazio ovamo opet nov vojvoda Stjepan, koj se pisao „dux tocius Sclauonie, Croacie et Dalmacie“ a tim se iztakla opet jasno autonomija ovih kraljevinah, a Zagreb, u kojem se nastanio, i to u kraljevskoj palači kod Dveracah, stekao je tim prvenstvo nad domaćimi gradovi.

Sjajnoj povorci velikašah, plemićah i gradjanstva, koja je dočekala novoga vojvodu, pridružio se i kaptol u svečanom ruhu pod erkvenimi barjaci i pojuć mu bogoduhe pjesme i noseć moći svetacah „sacris expansis reliquiis . . in obviam occurrendo sollempniter consveverunt ymnizare“, da poklonio mu i razne darove i obskrbljivao ga hranom. U ime toga priznanja potvrdio mu svojom vojvodskom vlasti i sve povlastice udijeljene mu od ugarskih kraljeva, kad su ga za to na samo tielovo i to u stolnoj erkvi, kamo je sašao da prisustvuje svečanomu provodu, zamolili bili kanonici zagrebački „genuorum flexibus se in terram prostratis“². Po svoj prilici oslovio je tom sgodom vojvodu sam naš arcidjakon Ivan, jer je to i dolikovalo njemu, koj nebijaše samo generalni diecezanski vikar, već i najrevniji branič kaptolskih pravah.

Rečene godine (1353) nalazimo arcidjakona Ivana posljednji krat upisana na javnih izpravah bana Nikole i to na dvih, izdanih na 18. listopada. U jednoj spominje ban, kako ga je u ime kaptola zagrebačkoga zamolio arcidjakon Ivan, da mu pod svojom novom pečati poda ovjerovljen priepis privilegija kralja Andrije II. od g. 1217, kojim oslobodiv nekoga Egidija „a iobagionatu castris zagrabiensis“, dozvoljuje, da prekosavska zemljišta i to: Otok, Hrastenicu, Prevlaku, Želin, Ornilug, Ruču i Kojenik, koj je isti Egidij kašnje poklonio kaptolu, da ih i isti slobodno uživa³. Ovaj ovjerovljen priepis trebao je kaptol, jer je naslućivao, da će se poroditi opet nova parnica sa obćinom gradsko-zagrebačkom, koja je s ovimi posjedi na nekih mjestih graničila; a bojao se nositi na sudove iz-

¹ Act. Cap. ant. fasc. 23 nr. 7. Marcelović. Regesta ad ann. 1350.

² Act. Cap. ant. fasc. 13. nr. 96.

³ Mon. hist. episc. zagrab. vol. II. pars IV. c. VII. VIII.

vornu povelju, jer mu nedavno u Višegradu u kući kraljevoga kancelara stolnobiogradskoga preposita Totimira izgorio izvornik zlatne bulle Andrije II., koj je onamo poslao, kada se prepirao sa gradsko-zagrebačkom občinom o posjedih Kraljevcu i Sviblju¹.

U drugoj pako, kojom istomu arcidjaku Ivanu predaje ovjerovljeni priepis međjašnoga razvoda posjeda Prevlake, kako ga učinio g. 1345 kaptol požežki².

O kašnjem djelovanju arcidjakona Ivana nenalazimo više traga u listinah. Po svoj prilici posljednje dane svoga zaslužnoga vieka posvetio je novoj redakciji kaptolskoga sbornika.

Mi smo jurve spomenuli, da je g. 1334 arcidjakon Ivan bio sastavio nov sbornik zakona i odredaba, po kojem da se u buduće upravlja ovaj častni sbor, i da je kaptol u sjednici držanoj na 9. kolovoza iste godine ovaj sbornik i proglasio svojim zakonom; ali tečajem vremena, kako smo i iz ove razprave doznali, što biskupi zagrebački za ovu korporaciju, što opet kaptol prema tadanjim okolnostim ili je stvarao nove zaključke ili je postojeće prisiljen bio mienjati, ili kako se to na čelu sbornika spominje u kratko u ove rieči: „quamvis post hec t. j. poslje prve publikacije, sint quedam addita et de novo conscripta“, te je tako nastala nužda, da se sastavi nov sbornik.

A tko je i kada sastavio ovaj drugotni sbornik? U samom se sborniku nespominje ime njegova sastavljača, a to ga niti netreba, jer nije potekao od jedne osobe nego od cieloga ovoga sбора, a u takovih slučajevih obično se zašuti ili predje preko imena sastavljačeva ili sabiračeva. Ali uzmemo li na um to, što je arcidjakon Ivan bio jedan od najumnijih članovah tadanje dobe u kaptolu zagrebačkom; jer njemu su kao vječtomu pravniku povjeravali obranu u juridičnih poslovih i biskup domaći i pečujski, te kaptol zagrebački, onodobni plemići i gradjani i njegov vlastiti rod; zatim i one dvie velike parnice, koje je vodio proti krbavskim biskupom i črnomaljskim križarom, za što sve morao je proučiti silesiju po-

¹ Ibid. pars IV. cap. IX.

² Ibid. pars IV. c. III. pag. 115. Sciendum autem est, quod magnum privilegium domini Andree regis . . . fuit portatum in Vyssegrad per dominum Demetrium, archidiaconum ecclesie nostre, ad exhibendum in lite, quam habebamus in curia domini nostri Lodovici regis Hungarie cum civibus Grechensibus super possessionibus Craleuch et Zuibla, fuit combustum in domo domini Thathamarii prepositi albensis (1343 do 1351) cum pluribus aliis privilegiis ecclesie nostre“.

veljah, koje su izdali i Arpadovci i Anžovinci, toli biskupom i kaptolu zagrebačkom koli pojedincem, te si tim pribavio i osobitu jurističnu vještinu: to je samo on a nitko drugi mogao se latiti takova posla i valjano ga i dovršiti.

I po samom ovom sborniku dade se riješiti ovo pitanje. Imenom Ivanovim prepleten je skroz ovaj sbornik, kako niti jednim drugim, ta tuj se osobito iztiče njegov rad, kako je „suis laboribus et expensis“ odbranio posjed Prevlaku za kaptol, tuj se na obširno opisuje njegova borba za desetinu tadanjega njegova t. j. goričkoga arcidijakonata, a napokon, tuj se spominje i više listinah o novo utemeljenoj i datiranoj župi novoveškoj i o sagrađenoj novoj župnoj crkvi, da kako trudom i troškom samoga arcidijakona Ivana; koje sve, ako strogo nebi baš spadalo u taj sbornik, ipak je naš arcidijakon Ivan uvrstio u nj, da si ovjekoveći svoj zaslužni rad.

A drugo, i tradicija u kaptolu zagrebačkom pripisuje mu ovo djelo, a to ustmeno predavanje spominje historik i kanonik Krčelić ovim riječmi: „(Ladislavus II. de Kobol) litterarum, litteratorumque fuit amantissimus. Joannes archidiaconus de Guerece consilio Ladislai scribere et notare annorum praecedentium facta incepit; Capitula quoque statuta sua et privilegia auctore Ladislao collegerunt et in libros redegerunt 1334“¹. Ovdje Krčelić doisto misli naš sbornik; dapače na drugom mjestu izričito pripisuje mu ga².

I prvobitni sbornik od g. 1334, kog danas neimamo, jer ga je zamienio izpravljeni i popunjeni ovaj drugotni, kao i ovaj potonji sastavljeni su u doba, kad je arcidijakon Ivan živio. U listinah, kako spomenusmo, spominje se posljednji krat Ivan arcidijakon 18. listopada g. 1353; ali odatle nesliedi, da je on ili tečajem ove ili slijedeće već godine umro. A da je redakcija samoga ovoga sbornika počela svakako g. 1352, svjedoči nam bulla o indulgencijah za svetkovine sv. Stjepana, Ladislava i Emerika³, koju izdao g. 1344 papa Klement VI., pa sastavljač toga sbornika navodeći tu bullu govori o papi Klementu VI. († 1. decembra 1352) kao živom „moderni domini pape“; dovršen je pako bio svakako prije kolovoza 1354, u njegovom bo uvodu spominje se slavonski vojvoda Stjepan († 9. kolovoza g. 1354) kao živ, „Stephano, Dalmacie, Sclavoniae et Croacie duce, qui nunc in ipso suo ducatu existit, scilicet anno

¹ Hist. eccl. zagrab. p. 124

² Engel Geschichte von Dalm. Croat. und Slav. Halle 1798 p. 146.

³ Mon. hist. episc. zagrab. vol. II. pas. IV. cap. II.

domini MCCCCLII¹. Drugotni dakle ovaj kaptolski sbornik sastavljan bijaše medju g. 1352—1354.

Ovaj sbornik, čuva se i dan danas u izvoru prozvan „Album capitulare“ u kaptolskom arhivu², pisan je na kvieru te obziže 96 listovah u četvrtini; podpun je, samo mu manjka posljednji list, na kojem nije bilo ništa drugo zabilježeno, nego godina i dan, pod kojim je ban Nikola (1344—1348) izdao plemićem u Podgorju u ovjerovljenom priepisu odluku kaptola zagrebačkoga o pobiranju tamošnje desetine. Do druge polovine XVI. vjeka bijaše uvezan u bijelu kožu, pa moguće, da i toga radi prozvan bje „album capitulare“ da tim se nazivom luči od drugoga kaptolskoga sbornika, pisana u XV. vijeku i prozvana „rubrum capitulare“ ili „liber rubeus“. Ovaj „album capitulare“, pošto bijaše nekoč prikovan sa dva lanca u sakristiji prvostolne crkve „duabus catenis in interiori sacrario acclavatus“, prozvaše takodjer i „liber acclavatus“, to bijaše u tolikoj cieni u ovom kaptolu, da su se novo imenovani kanonici prigodom ustoličavanja zaklinjali na nj, da će savjestno izvršit sve, kako on propisuje. „Super quo libro Statutorum omnes et singuli canonici tempore institutionis ipsorum in beneficiis canonicalibus tactis sacrosanctis evangeliiis dei ad observandum et promovendum pro posse ea, que in ipso continentur, corporale iuramentum prestare consueverunt“.

Ovih željeznih sponah bijaše riečen god. 1663, kada ga na 4. veljače prevezao kanonik Ivan Mavorčić u crnu kožu, kako to pripovjeda vlastoručna bilježka upisana na koricama mu unutra: „1663. 4. februarii. Statuta de novo ligata et compacta per Joannem Mauorehich C. et succentorem E. Z. etc., antea canonicum et cantorem Chasmensem“.

Ovaj „album capitulare“ bijaše u XIV. vijeku došao na veliki glas i izvan Hrvatske, i to u Ugarskoj. Kad je ono g. 1374 povjerio kaptol Varadinski svojemu kanoniku lektoru Emeriku, da za nj sastavi sličan sbornik, to je on svoju radnju osnovao na podlozi ovoga zagrebačkoga sbornika, jer je iz njega doslovce izcripio chronologični red ugarskih kraljevah i sav njegov uvod (dakako sa preinaci s pram varadinske biskupske stolice)³.

¹ Mon. hist. episc. zagrab. vol. II. p. 4.

² Album, u prvobitnom smislu znači bijelu posadrenu dasku, na koju se je za rimsko doba pisalo, što se hotjelo, da se javnosti predade. Kasnije rabio je taj naziv i za sbirku odredabah. Ja ga objelodanih god. 1874 pod „Monumenta historica episcopatus zagrabiensis — volumen secundum“.

³ M. Florianus. Hist. Hung. fontes domestici vol. III.

Spomenuv tako „album capitulare“, to djelo našega arcidjakona Ivana, u kratko bar nacrtati mu treba i njegov sadržaj, da se uzmogne prosuditi, koliko li važan je i u privatno-pravnih odnošajih za našu domovinu za XIV. i za prijašnje viekove, i u koliko po njezinu topografiju.

Sazivom imena božjega počima ovaj sbornik, te odmah pripominuje, i to u nekoliko riečih, da mu prva redakcija pada u god. 1334., a potonja u kasnije doba, kojoj ipak pisac izrično neoznačuje godine, već njezino iztraživanje prepušta čitatelju, „sicut plurimum ex datis singulorum plenius apparebit“; a ta doba, kako rekosmo, bila je medju g. 1352.—1354.

Poslie ovoga kratkoga uvoda priča najprije ob utemeljenju biskupije zagrebačke po kralju sv. Ladislavu, i da je za njegovo doba „notabilius in aliqua parte Sclauonie et in aliqua totaliter cepit vigere nomen Christi“, koju viest erpio je iz listine Felicijanove (1134.)¹, te spominje i one nezgode, koje su u vrieme tatarske provale stigle pismohranu ove biskupije, jer da su njezina privilegija prenešena bila tada na otok Rab, odakle sva da nebijahu povraćena, a po tom „non in paucis suis iuribus dampnificata fuerit ecclesia supradicta (i e. zagrabiensis)“.

Da nadoveže rodbinsku svezu utemeljitelja biskupije zagrebačke sa prvimi knezovi (duces) magjarskimi: Almom, Arpadom i Toxonom, to kronologičkim redom navodi najprije sve ote knezove; a za njimi počam od prvoga ugarskoga kralja sv. Stjepana nabraja u kratko, prema tadanjim chronistom, (izuzev nekoliko pogrešakah u godinah nastupa vlade i smrti), sve ugarske kraljeve Arpadova koljena do Ladislava Kumanca († 1290); a prešutivši Andriju III. (za koga je ipak morao doznati iz one bar povelje, kojom je dopitao kaptolu svukoliku zagrebačku pijačevinu i mitnicu), prelazi odmah na Anžovince, koji su po tankoj krvi došli u rodbinstvo s Arpadovci, te od ove druge kraljevske loze spominje Karla Roberta, koj „multas adversitates fuit perpressus a principio sui regiminis per annos quam plures a tyrannis sui regni infidelibus“, a završuje ga sa sinom mu Ljudevitom I.

Za ovaj chronologijski kostur rabila su arcidjaku Ivanu samo nekritična tadanja ugarska vrela, kao Anonim notar Belin, čiji spis spominje pod imenom: „Relacio Hungarorum in scriptis ab olim redacta“, zatim magjister Simun de Keza, čije dielo navodi: „cronica

¹ Mon. hist. episc. zagrab. vol. I. p. 1.

Hungarorum“, te legende sv. Stjepana i Ladislava, koje se i danas jošte čuvaju u nadbiskupskoj knjižnici u velikom legendaru, pisanom prvoga desetka XIII. vieka; s toga i kreće se samo u okviru ovih chronistah, te pripovieda samo o dolazku Magjarah i kako su osvojili „cielu Panoniju“, dočim o domaćoj hrvatskoj prošlosti nespominje ni rječee, za pozniju pako dobu rabi kratke bilješke domaćih chronistah.

Iza toga sliedi red biskupah zagrebačkih počam od Duha (1093) do Nikole, koj potonji zasjeo je ovu stolicu god. 1350. „feria quarta infra octavas epiphanie domini“. I za ovaj red upotrebio je arcidjakon što domaće bilješke XIII. vieka, što grobne spomenike, što opet stare povelje crkve zagrebačke¹.

To je historijski uvod, poslie koga počima odmah sam sbornik. Cielu sbornik podieljen je u četiri diela „partes“, a svaki diel opet u poglavlja „capitula“. Za gradju ovoga sbornika upotrebio je arcidjakon Ivan, osim crkvenoga sbornika pravah „corpus iuris canonici“, te postojećih običajah u kaptolu, i tako zvana „capitularia ili collectuaria“, koja su se tada čuvala u stolnoj crkvi u tri exemplara, a danas su sva tri izginula, pa govorila su o crkvenoj službi u našoj katedrali; zatim djelo prozvano „arcidjakon“, koje se bavilo „de cura et officio archidiaconi“, te izprave biskupske pisare, kada naime pobraja župe pojedinih arcidjakonatah, a napokon razne ustanove i listine, i to od papah: Grgura IX., Innocenea IV., Aleksandra IV. i Klementa VI.; zatim od biskupah zagrebačkih i to: Stjepana II., Timoteja, Antuna, bl. Augustina Kazotija, Ladislava de Kobol, Jakoba de Placentia i Nikole; te odluke apostolskih legatah, kao: kardinala Gentila, kardinala Gvida, Ivana opata topuskoga i Ivana opata zagrebačkih Cistercitah; spominje takodjer i razne ustanove kaptola zagrebačkoga, kao i listine ugarsko-hrvatskih kraljevah: Emerika, Andrije II., Bele IV., Karla Ro-

¹ Da je za ovaj red, koj je malom iznimkom tačan i podpun, upotrebio arcidjakon starije bilješke, svjedoči sâm, gdje o Gothardu (1209—1214) veli: „sed adhuc non reperitur vivens, qui recordaretur de ipso“, a o Filipu (1251—1262) „de quo plures iam recordantur“; koje rieči mogao je napisati samo pisac iz XIII. ili početkom XIV. vieka, a ni pošto ne pisac, iz druge istom polovine XIV. vieka. Za tri biskupa zagrebačka: Dominika, Prodana i Gotharda, spominje naročito njihove grobne ploče; a da je i sam pisac upotrebio u to ime i izprave, svjedoči sam, kada o pojedincu veli „cuius nomen bene in privilegiis ecclesie reperitur“, ili „cuius iam littere apparent, ili „cuius nomen bene invenitur in privilegiis ecclesie“.

berta i Ludovika I., a od banovah Mikića i Nikole; napokon odredbe občine gradsko-zagrebačke i jedno pismo remetskoga pavlinskoga priora Petra.

Po sadržini podijeljen je sbornik ovako: Prvi dio sadržaje prava, dohodke i odredbe celoga kaptola kao tiela, te službe i dužnosti sudacah i podanikah kaptolskih, a broji 66 poglavljah, u kojih se govori: o kanoničkom sboru i kaptolskih dostojanstvenicah, o sjednicah, o čuvanju pečata i njegovoj porabi, o zakladah i privriedah kaptolskih, o kanoničkih kućah, o kaptolskih sudovih, vlasti i kaznah, o kaptolskih posjedih u občini gradsko-zagrebačkoj i drugdje, o kunovini, o obradjivanju trsjah i zemaljah, o daćah i darovih podaničkih, te o njihovih oporukah ili odseljenju, o kaptolskih nekadanjih robovih i njihovoj dužnosti, ob izboru, službi i plaći kaptolskoga dekana, desetćarah, računara, sudca i vesnika, o desetinjaju, o prebendarskom sboru i njegovom uređenju, o predijalistih i njihovih pravih i dužnostih, o najmu predijah i trsjah, govori zatim o desetini i kako se podmiruje u obće, a napose pripovieda o desetini velikoga i maloga rovaša, o desetini goričkoj, bekšinskoj, zagorskoj i kalničkoj, te o dohodecih španijah: sisačke i topličke; i tim se svršuje prvi diel.

U drugom dielu, koj broji 13 poglavljah, govori se o pravih i dohodecih, kako ih pojedinae kanonik uživa, i to najprije, kako je potrebno svakomu da pobožno živi, zatim, kojim redom mora svaki obavljati službu božju, onda o svakdanjih diobah, o dohodecih predijalnih, o zaštiti kmetah, te nabraja kanonička predija i određuje, kako se dostaju za užitak, o međjusobnoj slozi, o obradjivanju allodialnih trsjah, o razdieljenih novih predijih sv. šimunskih i o dužnostih ondješnjih podanikah, o zemljah tlačnih i kako se diele, o prihodu kaptolskih mlinah, a napokon o dužnostih kmetovah spram svomu gospodaru.

Treći diel navodi opet u 17 poglavljih osobna prava i dohodke kaptolskih dostojanstvenikah, kao: prepozita a ujedno i arcidjakona gorskoga i zagorskoga, lektora, a pošto je taj bio ravnateljem katedralne škole, govori i o nastavi; o kanoniku cantoru i njegovom succentoru; spominje zatim prava i dohodke prepozita čazmanskoga kao arcidjakona govešćega i šićkoga te pobraja ovim redom tadanje arcidjkonate biskupije zagrebačke, a ti bijahu, osim jur rečenih: zagrebački, dubički, komarnički, gorički, kalnički, vaškanski, čazmanski, bekšinski, varaždinski i vrbovački. Nabrajajuć arcidjkonate i prava pojedinih arcidjkonah glede desetine

i cathedratika ili novčanoga prinosa onomjestnih župnikah za svoga arcidjaka, spominje poimence sve župne crkve i njihove kapele. Ovaj najstariji popis župah biskupije zagrebačke vrlo je važan za sredovječnu topografiju posavske Hrvatske, jer iz njega doznajemo, kako je sredinom XIV. vieka ova biskupija ne samo na daleko bila razgranjena, već upravo obilovala župami, u kojih je duhovništvo brinulo se i o kršćanskoj uljudbi. Ovaj bi popis bio jošte važniji za nas, da je kod pojedinih župah naveo kada su utemeljene i imena dotičnih župnikah i kojim jezikom liturgišu, latinskim ili slovjenskim; pa da je jošte spomenuo i postojeće ili postojavše samostane i kojemu redu pripadaju. — Poslie pobrojanih arcidjakonatih govori u tom odsjeku o kanoniku čuvaru i njegovoj službi, o kanonicih meštrih, a napokon i o zvonarih, kao službenicah crkvenih. Za ovo potonje rabila su mu tako zvana „capitularia et collectuaria“, te se i poziva na nje; ali žalimo, što nije i pojedine ulomke iz njih uvrstio u svoj sbornik, tim bo sačuvao bi nam ih bio od propasti.

Četvrti odsjek broji 28 poglavljah, a sadržaje privilegija o kapolskih pravih i to: posjedne darovnice kraljevah, biskupah i banah, te izprave, tičuće se pobiranja desetine, mitnice i pijačevine.

Kratki ovaj sadržaj ipak nam dosta jasno razgaljuje, kako je taj sbornik od prevelike važnosti za historijsku, geografsku, kulturnu, a osobito jurističnu struku za proučavanje sredovječnoga stanja naše domovine, da on tumači i razbistruje i starije i suvremene listine.

Kako nas uvjerava domaći historik, kanonik Krčelić, napisao je arcidjakon Ivan jošte jedno povjestno djelo, koje on prozva „chronicon“, i koje mu je, kako se po njegovih citatih razabire, dielomice i rabilo¹, te je i jedan njegov odlomak doslovce tiskom priobćio. Ovoga djela dan danas neima, izgubilo se; ali po ulomcih, koje je priobćio Krčelić, koj ipak toliko zaslužuje, da mu se vjerovati mora, arcidjakon Ivan napisao je nekakovu kratku historiju svoje domovine ili obširniju kroniku, u kojoj u uvodu razpravlja o Slavoniji i njezinom historičnom razvoju, t. j. on je pokušao riješiti pitanje, kako je Slavonija došla pod Ugrina, te veli: „da ugarski kralj sv. Stjepan odstupio ju (god. 1031.) hrvatskomu kralju Krešimiru za uzdarje, jer ga pomagаше svojom vojskom proti caru Kon-

¹ Krčelić. Hist. episc. zagr. p. 3. 20. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 74. 75. 77. 79. 84. 87. 93. 96. 101. 105. 122. 125. 128. 132. 134. Od istoga „Not. Praelim“, p. 101. 413.

radu II., pa da tomu odstupu sa ugarske strane nebude prigovora i da se preprieče nemiri, bude kći Krešimirova zaručena za Emerika, sina sv. Stjepana, pa na taj način protekla se i vlast hrvatskoga kninskoga biskupa ča do Drave. Ali kad je godinu danah iza toga umro vojvoda Emerik, i tim se ženitba razvrgla, zahtievao je Petar (sin sestre Stjepanove i Otona Urseola, dužda mletačkoga), koj je mjesto Emerika zadobio naslov vojvode slavonskoga, taj zaručni miraz, t. j. Slavoniju, natrag; no „sv. kralj“, ljubeći pokoj i mir, smatraše, da bi nepravo bilo, da zaručnicu liši njezina prava, te je i Petar odustao od toga. Kad je ono godine 1035. hrvatski kralj Zean (t. j. Stjepan, otac Petra Krešimira) uznemirivao Ugarsku, zahtievahu Ugri od svoga kralja sv. Stjepana, da Slavoniju natrag uzme; ali on im na to odvrati, da nedolikuje kralju uzimati, što je jednom poklonio, a i onako da Hrvati nisu ni pokrenuli javnoga rata. Pripovieda zatim, kako je po smrti sv. Stjepana nastala razmirica i to za pomenutoga Petra, koj je neko vrijeme uz kraljevu udovicu vladao, a kasnije, odstraniv ju, posvojio si podpunu vlast. Proti ovoj prevladi da su uz plemstvo ustali i biskupi, te kraljem proglasili vojvodu Samuila ili Obu, pravu korjeniku Arpadovu, dočim je Petar utekao (1041.) k caru Hinku, i toga radi da je Samuila plienjao Kranjsku i Bavarsku; pa dok je car Hinko ratovao s Ugri, da uzpostavi Petra, hrvatski kralj Stjepan ili Vojslav da se poslužio tom sgodom, te provalio u Srbiju do Drine i postavio ondje banom Prasku. Medjutim proglasiše Ugri Petru protukralja u osobi Andrije I., koj je svoga takmaca protjerao u Austriju (1046.), gdje je, osliepiv, za godinu danah i umro. Učvrstiv se tako kralj Andrija na prijestolju, pobrinuo se, da se i prava kraljevstva (gledom na Slavoniju) obnove, te je proglasio za to i brata si Adalberta ili Belu vojvodom Slavonije, a Rada palatinom ugarskim, pa ovi napokon svladaše hrvatskoga kralja, te svedoše Slavoniju na starodavne granice do rieke Cetine.

Nastavlja zatim, kako se zavadio vojvoda Bela sa kraljem Andrijom I., u kojem je ratu umro Andrija, a na njegovo mjesto zakraljevao Bela. Usled toga nastala je opet nova borba medju Belom i Salomonom, kojemu, objednutu u Ostrogou, pohrli u pomoć njegov tast Hinko, a pošto je medjutim umro i Bela, to da je Ugarskom zakraljevao Salamon, pa toga radi i Belini sinovi vojvode Gejza i Ladislav, moradijahu pobjeć u Poljsku; ali da se povrati mir u kraljevinu, izposlovahu biskupi i plemići u kralja,

da je pristao na nagodbu, kojom bi zapala kralju dva diela Ugarske, a vojvodam treći, te je i uslied toga god. 1064. Salamon okrunjen bio u Pečuhu. Tom sgodom odlučise, da se hrvatskomu banu Svinimiru dade za ženu sestra rečenih vojvoda, a s njom i onaj diel Slavonije, što ga je nekoč u ime miraza poklonio sv. Stjepan kćeri Krešimirovoj, a zaručnici Emerikovej; ostali pako diel sa nekom česti Ugarske do Tise i Rabe, dopao je Ladislava. Rodbinstvom ovim osiljen postà ban Svinimir kraljem hrvatskim⁴.

Ovako želi razbistriti arcidjakon Ivan odnošaj Slavonije nakon provale Magjarah u Panoniju spram narodnoj hrvatskoj dinastiji; ali cielo ovo umovanje kaže, da akoprem se iz njega razabire, da je donekle poznavao i strane historijske pisce, to da ipak gledom na Slavoniju nije mogao erpiti izričnih vjerodostojnih viestih, pa tako osnovao sve na pukoj kombinaciji, s toga nam i nepruža nikakov baš historijski podatak za razjašnjenje odnošajah medju Arpadovci i Držislavovići¹.

Ostali diel ove „kronike“ nije nam tačno poznat, no prema neznatnim Krčelićevim viestima doznajemo, da se u njem govorilo ob utemeljenju biskupije zagrebačke i njezinih biskupih, o kraljevih ugarskih i vojvoda slavonskih i o borbah medju njimi, o provali tatarskoj, a naročito opisana bila borba posljednjega Arpadovca Andrije III., kao i ona medju Vaclavom, Otonom i Karlom Robertom za ugarski i hrvatski prijestol, koju borbu opisa arcidjakon što obširnije.

Vrlo žalimo, da upravo ove viesti o činjenicah, kojim je bio arcidjakon Ivan i suvremenik i očevidan svjedok, ili ih dočuo od starijih, kanonik Krčelić doslovce nije naveo, njimi bo razbistrilo bi se mnogo do danas neriešeno historijsko pitanje.

Naertav tako po izvornih vrelih (koliko su nam do danas poznata) viekopis goričkoga arcidjakona Ivana, i spomenuvši njegov rad, a osobito književni, koj nam se sačuvao u kaptolskom sborniku, ostaje on, kao najstariji (izuzam nekoliko govorah i jednu theologijsku razpravu biskupa Augustina Kazota) i svake hvale vrijedni pisac posavske Hrvatske, te mu i punim pravom dolikuje, što je Krčelić o njem rekao: „vir perenni dignus memoria“.

¹ Ob ovom ulomku razpravljao je prof. V. Klaić u „izvjestju o kr. vel. gimnaziji u Zagrebu 1873/4 pod naslovom: Ocjena odlomka iz kronologije ili ljetopisa Ivana arcidjakona. — Dr. Rački Mon. Slavor. meridional. vol. VII. pag. 471—484.